

Stanisław Zając

Historia gimnazjum

**STRUKTURA TEMATYCZNA LEKCJI
ROCZNY PLAN DYDAKTYCZNY
UWAGI O REALIZACJI ZAJĘĆ**

POZNAJEMY PRZESZŁOŚĆ

**OD KONGRESU WIEDEŃSKIEGO
DO ZAKOŃCZENIA
I WOJNY ŚWIATOWEJ**

3

Struktura tematyczna lekcji

W poniższym zestawieniu zaproponowano 50 lekcji jako koniecznych do zrealizowania w klasie trzeciej. Jest ich mniej niż w klasie drugiej. Ta pozorna dysproporcja wynikała z praktycznych uwarunkowań. W klasie trzeciej całość treści nauczania, zawartych w Podstawie programowej, warto zrealizować sprawnie, pamiętając o egzaminie na zakończenie edukacji gimnazjalnej. Należy uwzględnić czas na spokojne powtórzenie zagadnień, nie tylko z klasy trzeciej, ale również z wcześniejszych lat nauki.

Ponadto nauczyciel może tak zaplanować pracę, aby niektóre z proponowanych tematów realizować na dwóch godzinach lekcyjnych. Może też wprowadzić dodatkowe tematy. Sugestie dotyczące ewentualnych kierunków uzupełnienia i poszerzenia materiału nauczania zawarte zostały w programie *Poznajemy przeszłość*.

Nie można też pominąć jeszcze jednego aspektu. Historię XIX i początku XX wieku cechuje wzrastająca ilość różnorodnych źródeł do dziejów lokalnych i regionalnych. Warto tę możliwość wykorzystać w pracy z młodzieżą. Warto zachęcić uczniów do poznawania historii swojej miejscowości i jej najbliższej okolicy. O poznawczych i wychowawczych zaletach „historii bliskiej” nie ma potrzeby przekonywać. Jednak decyzję w tej sprawie każdy nauczyciel powinien podjąć indywidualnie. Z powyższych względów w zaproponowanym zestawieniu – inaczej niż w poradniku do klasy drugiej – nie uwzględniono tematów dotyczących tematyki lokalnej (regionalnej).

Syntetyczne ujęcie struktury proponowanych lekcji ukazane zostało w tabeli.

Typ lekcji	Liczba godzin
Lekcja wprowadzająca	1
Lekcje bieżące przeznaczone na opracowanie nowego materiału nauczania, który został przedstawiony w odpowiednim rozdziale podręcznika	37
Lekcje powtórzeniowe, przeznaczone na doskonalenie umiejętności oraz utrwalenie wiadomości dotyczących określonego nauczania	5
Pisemne sprawdziany, których celem jest kontrola umiejętności i wiadomości dotyczących określonego działu nauczania	5
Lekcja powtórzeniowa (syntetyzująca) dotycząca narodowego wymiaru historii w XIX i na początku XX wieku	1
Pisemny sprawdzian („test na wyjściu”) – diagnozujący wybrane osiągnięcia ucznia po zakończeniu nauki w gimnazjum	1
Razem	50

W zaproponowanym ujęciu przewiduje się pięć sprawdzianów pisemnych, z których każdy dotyczy określonego działu programowego. W stosunku do programu *Poznajemy przeszłość* zakres dwóch pierwszych działów został nieco zmodyfikowany.

Dział w przewodniku	Liczba tematów	Dział w programie <i>Poznajemy przeszłość</i>	Liczba tematów
Ład wiedeński w Europie i walka o jego zmianę	8	Kształtowanie dziewiętnastowiecznej Europy	6
Polacy wobec ładu wiedeńskiego	9	Walka o zmianę ładu wiedeńskiego	11
Razem	17	Razem	17

Zmiana ta ma wskazać nauczycielowi mniej standardowe rozwiązanie dotyczące koncepcji lekcji powtórzeniowych oraz przeprowadzanie sprawdzianów pisemnych. Jej celem było m.in.:

- ukazanie uczniom, że powtórzenie nie musi oznaczać przypominania wszystkich tematów poprzedzających zapowiadany sprawdzian;
- doskonalenie przez uczniów umiejętności selekcji pozyskanych informacji;
- zaakcentowanie problemowego ujęcia historii.

Oczywiście, jeśli nauczyciel uzna, że zaproponowane ujęcie jest zbyt trudne dla jego uczniów, to może pierwsze lekcje powtórzeniowe oraz sprawdziany zrealizować zgodnie ze strukturą treści nauczania zawartych w programie *Poznajemy przeszłość*.

Zaproponowane zostały też dwie inne sugestie dotyczące planowania zajęć:

- przeprowadzenie **lekcji syntetyzującej**, wykraczającej poza granice działów;
- przeprowadzenie **testu końcowego**, który dotyczy wybranych osiągnięć ucznia po zakończeniu nauki w gimnazjum.

Szczegółowe zestawienie lekcji

1. Na spotkanie z nową epoką – lekcja wprowadzająca
2. Kongres wiedeński i nowy ład w Europie
3. Kierunki myśli politycznej w pierwszej połowie XIX wieku
4. Rewolucja przemysłowa w Europie Zachodniej
5. Rozwój ideologii socjalistycznej
6. Podział ziem polskich po 1815 roku
7. Konstytucyjne Królestwo Polskie
8. Geneza i początek powstania listopadowego
9. Wojna polsko-rosyjska i represje carskie
10. Wielka Emigracja

11. Polacy w kraju po klęsce powstania listopadowego
12. Wiosna Ludów w Europie
13. Polacy w czasie Wiosny Ludów
14. Zjednoczenie Włoch
15. Wojna krymska i jej następstwa
16. Geneza i początek powstania styczniowego
17. Przebieg powstania styczniowego
18. Zjednoczenie Niemiec
19. Lekcja powtórzeniowa – Ład wiedeński w Europie i walka o jego zmianę
20. Sprawdzian pisemny – Ład wiedeński w Europie i walka o jego zmianę
21. Lekcja powtórzeniowa – Polacy wobec ładu wiedeńskiego
22. Sprawdzian pisemny – Polacy wobec ładu wiedeńskiego
23. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych
24. Druga faza rewolucji przemysłowej
25. Życie polityczne w państwach objętych uprzemysłowieniem
26. Kultura społeczeństwa przemysłowego
27. Ekspansja kolonialna w czasach uprzemysłowienia
28. Ekspansja kolonialna jako źródło konfliktów
29. Lekcja powtórzeniowa – Problemy świata na przełomie XIX i XX wieku
30. Sprawdzian pisemny – Problemy świata na przełomie XIX i XX wieku
31. Polacy pod panowaniem rosyjskim
32. Polacy pod panowaniem pruskim
33. Polacy w Galicji
34. Gospodarcze uwarunkowania życia mieszkańców ziem polskich
35. Kształtowanie się nowego społeczeństwa polskiego
36. Ruch socjalistyczny na ziemiach polskich
37. Ruch narodowy i ludowy na ziemiach polskich
38. Rewolucja 1905 roku i jej następstwa
39. Lekcja powtórzeniowa – Polacy i ziemie polskie w czasach popowstaniowych
40. Sprawdzian pisemny – Polacy i ziemie polskie w czasach popowstaniowych
41. Geneza i wybuch pierwszej wojny światowej
42. Rozszerzanie się działań wojennych
43. Rewolucje w Rosji
44. Zakończenie pierwszej wojny światowej
45. Sprawa polska w pierwszym okresie wojny
46. Sprawa polska w końcowym okresie wojny

47. Lekcja powtórzeniowa – Pierwsza wojna światowa
48. Sprawdzian pisemny – Pierwsza wojna światowa
49. Lekcja (powtórzeniowa) syntetyzująca – Jak być Polakiem pod zaborami?
50. Sprawdzian pisemny – test końcowy

Na zacięniowanym tle zostały podane tematy, które nie są uwzględnione w podręczniku.

W zaproponowanym zestawieniu nie zamieszczono tematów przeznaczonych na omówienie i analizę sprawdzianów pisemnych. Ten element nauczania historii nie może być pominięty. Decyzja o formie uwzględnienia wskazanych zagadnień jest pozostawiona inicjatywie nauczyciela.

Roczny plan dydaktyczny

Analizując poniższe propozycje, należy pamiętać o dwóch istotnych zagadnieniach, które zostały zaakcentowane w poradniku do klasy drugiej. Jedno dotyczy celów, a drugie terminów, pojęć, nazw i postaci.

Przypomnijmy więc, że między celami zaproponowanych lekcji a szczegółowymi wymaganiami zapisanymi w Podstawie programowej zachodzą trzy relacje:

1. niektóre cele zajęć są powtórzeniem albo nieznaczną modyfikacją zapisów z Podstawy programowej;
2. inne służą ukonkretnieniu tych zapisów;
3. natomiast wiele celów wyznacza szerszy kontekst dla zapisów z Podstawy programowej, zwłaszcza pozwala na realizację wymogów ogólnych podstawy (m.in. dostrzegania ciągłości procesów historycznych oraz zależności między różnymi dziedzinami życia społecznego), a także sprzyjają kształtowaniu pożądanych postaw naszych uczniów.

Do poszczególnych lekcji zaproponowano po kilka celów, zwykle 3-4, uznając, że zakres ich realizacji będzie różny. Ważną kwestią jest postulat indywidualizacji pracy – zarówno z uczniami zdolnymi, zainteresowanymi historią, jak i z tymi, którzy nie wykazują prawie żadnego zainteresowania nauką. Edukacja na poziomie gimnazjalnym obejmuje przecież młodzież o bardzo zróżnicowanych motywacjach i predyspozycjach. O formach indywidualizacji pracy i stopniu realizacji celów musi rozstrzygnąć nauczyciel.

Wymienione terminy, pojęcia, nazwy oraz postaci z reguły powinny być traktowane jako narzędzia do realizacji zamierzonych celów. Nie powinny być utożsamiane tylko z nowymi informacjami wprowadzanymi podczas konkretnej lekcji. Dlatego niektóre z nich w kilku tematach się powtarzają. Ujmując problem obrazowo, można stwierdzić, że byłyby one przydatnymi elementami do mapy mentalnej porządkującej wiadomości w poszczególnych tematach.

Jak wspomniano wcześniej, pożądane jest, aby do zaproponowanego planu nauczyciel dołączył zagadnienia z historii lokalnej.

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
1.	Na spotkanie z nową epoką – lekcja wprowadzająca	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zna zakres chronologiczny materiału nauczania ▪ sytuuje ten zakres na osi czasu ▪ zna ogólne wymagania z edukacji historycznej w klasie trzeciej gimnazjum ▪ zna układ treści podręcznika ▪ zna zasady kontroli i oceny swoich osiągnięć 	<i>epoki historyczne, oświecenie, Wielka Rewolucja Francuska, czasy napoleońskie, rozbiory Rzeczypospolitej</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Napoleon Bonaparte ▪ Tadeusz Kościuszko
2.	Kongres wiedeński i nowy ład w Europie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje okoliczności zwołania kongresu wiedeńskiego ▪ identyfikuje zasady kongresu ▪ posługując się mapą, określa główne zmiany terytorialne ustanowione na kongresie wiedeńskim ▪ wyjaśnia przyczyny utworzenia Świętego Przymierza 	<i>kongres, ład polityczny, zasada legitymizmu, restauracji oraz równowagi sił, Święte Przymierze, Związek Niemiecki</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Klemens Metternich ▪ car Aleksander I
3.	Kierunki myśli politycznej w pierwszej połowie XIX wieku	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identyfikuje główne zasady konserwatyizmu i liberalizmu ▪ posługując się wybranymi tekstami kultury, charakteryzuje idee romantyzmu ▪ podaje przykłady walki o realizację ideologii liberalnej i narodowej w Europie ▪ posługując się mapą, określa zasięg wyzwalań się kolonii hiszpańskich i portugalskich w pierwszej połowie XIX wieku 	<i>ideologia, konserwatyzm, liberalizm, ruch narodowy, karbonariusze, dekabryści, Młoda Europa, Kreolowie</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Edward Burke ▪ Alexis de Tocqueville ▪ Eugene Delacroix ▪ Giuseppe Mazzini ▪ Simon Bolivar
4.	Rewolucja przemysłowa w Europie Zachodniej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identyfikuje przejawy rewolucji przemysłowej w pierwszej połowie XIX wieku ▪ określa zasięg terytorialny tego etapu rewolucji przemysłowej 	<i>fabryka, manufaktura, maszyna parowa, industrializacja, urbanizacja,</i>	

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
4. cd.		<ul style="list-style-type: none"> ▪ na wybranych przykładach wyjaśnia zależności między industrializacją a zmianami społecznymi ▪ ocenia wpływ rewolucji przemysłowej na stan środowiska naturalnego 	<i>zmiany demograficzne, migracje, środowisko naturalne</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ George Stephenson ▪ Samuel Morse
5.	Rozwój ideologii socjalistycznej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia przyczyny powstania ideologii socjalistycznej ▪ charakteryzuje główne formy walki o poprawę sytuacji robotników w pierwszej połowie XIX wieku ▪ porównuje i ocenia hasła socjalizmu utopijnego i socjalizmu rewolucyjnego 	<i>stany społeczne, warstwy społeczne, burżuazja, klasa średnia, robotnicy (proletariat), gospodarka kapitalistyczna, slumsy, luddyci, czartyści, strajki, manifestacje, socjalizm utopijny, socjalizm rewolucyjny, komunizm</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Karol Marks ▪ Fryderyk Engels
6.	Podział ziem polskich po 1815 roku	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, określa status polityczny ziem polskich po 1815 roku ▪ identyfikuje główne ośrodki oraz inicjatywy kulturalne w Wielkim Księstwie Poznańskim, Galicji oraz Rzeczypospolitej Krakowskiej ▪ charakteryzuje i ocenia zasady pruskiej reformy uwłaszczeniowej 	<i>Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Poznańskie, Galicja, Rzeczpospolita Krakowska, wolne miasto, Kopiec Kościuszki, Uniwersytet Wileński, Liceum Krzemienieckie, autonomia, uwłaszczenie</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aleksander I ▪ książę Adam Czartoryski ▪ Edward Raczyński ▪ Maksymilian Ossoliński
7.	Konstytucyjne Królestwo Polskie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się schematem, charakteryzuje i ocenia zasady ustrojowe Królestwa Polskiego 	<i>unia personalna, konstytucja, namiestnik, Sejm, Rada</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aleksander I ▪ wielki książę Konstanty

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ określa kierunki przemian gospodarczych w Królestwie Polskim ▪ identyfikuje główne osiągnięcia kulturalne w Królestwie Polskim 	<i>Administracyjna, Rada Stanu, namiestnik, Uniwersytet Warszawski, Towarzystwo Przyjaciół Nauk</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki ▪ Stanisław Staszic
8.	Geneza i początek powstania listopadowego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ określa przyczyny kształtowania się opozycji antycarskiej w Królestwie Polskim ▪ wyjaśnia różnicę między opozycją legalną i konspiracyjną ▪ charakteryzuje okoliczności wybuchu powstania listopadowego ▪ na wybranych przykładach ocenia postawy polskich działaczy w pierwszych tygodniach powstania listopadowego 	<i>cenzura rewolucyjna, opozycja legalna, opozycja nielegalna, sprzysiężenie podchorążych, noc listopadowa, dyktator, Rząd Narodowy, detronizacja</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Walerian Łukasiński ▪ Piotr Wysocki ▪ wielki książę Konstanty ▪ książę Adam Czartoryski ▪ Joachim Lelewel ▪ Maurycy Mochnacki ▪ Józef Chłopicki
9.	Wojna polsko-rosyjska i represje carskie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, określa zasięg walk powstańczych i wyodrębnia ich główne etapy ▪ identyfikuje głównych dowódców powstania listopadowego ▪ wyjaśnia przyczyny klęski powstania ▪ ocenia zakres carskich represji po stłumieniu powstania 	<i>dyktator, samosądy, represje, zesłania, konfiskaty, stan wojenny, unifikacja, noc paskiewiczowska, Kościół unicki</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ gen. Józef Bem ▪ gen. Józef Chłopicki ▪ gen. Józef Dwernicki ▪ gen. Jan Skrzynecki ▪ gen. Ignacy Prądzyński ▪ gen. Józef Sowiński
10.	Wielka Emigracja	<ul style="list-style-type: none"> ▪ na wybranych przykładach charakteryzuje postawy rządów i społeczeństw Europy wobec polskich emigrantów ▪ posługując się tekstami źródłowymi, określa różnice programowe między głównymi ugrupowaniami Wielkiej Emigracji ▪ wyjaśnia, dlaczego wychodźstwo po klęsce powstania listopadowego zostało nazwane Wielką Emigracją 	<i>emigracja, emisariusze, Hotel Lambert, Towarzystwo Demokratyczne Polskie, Gromady Ludu Polskiego, romantyzm</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Joachim Lelewel ▪ Wiktor Heltman ▪ książę Adam Czartoryski ▪ Tadeusz Krępowiecki ▪ Ignacy Domeyko ▪ Adam Mickiewicz ▪ Juliusz Słowacki ▪ Zygmunt Krasiński ▪ Cyprian Kamil Norwid ▪ Fryderyk Chopin

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
11.	Polacy w kraju po klęsce powstania listopadowego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje początki pracy organicznej w Wielkim Księstwie Poznańskim ▪ identyfikuje głównych działaczy niepodległościowych w latach 1831-1946 ▪ wyjaśnia okoliczności wybuchu i bezpośrednie następstwa powstania krakowskiego ▪ porównuje postawy organiczników i spiskowców 	<i>germanizacja, praca organiczna, działalność spiskowa, emisariusze, powstanie krakowskie, dyktator, rabacja</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Karol Marcinkowski ▪ Tytus Działyński ▪ Szymon Konarski ▪ Henryk Kamiński ▪ Edward Dembowski ▪ Jan Tyssowski ▪ Jakub Szela
12.	Wiosna Ludów w Europie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia genezę Wiosny Ludów ▪ rozróżnia liberalny, społeczny i narodowy nurt Wiosny Ludów ▪ na wybranych przykładach wykazuje, że Wiosna Ludów była sprzeciwem wobec ładu wiedeńskiego 	<i>Wiosna Ludów, rewolucja, liberalowie, socjaliści, idea narodowa, demokratyzacja, zjazd słowiański</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ludwik Napoleon Bonaparte ▪ Franciszek Józef I ▪ Wiktor Emanuel II ▪ Lajos Kossuth
13.	Polacy w czasie Wiosny Ludów	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, charakteryzuje zasięg Wiosny Ludów w Wielkim Księstwie Poznańskim ▪ rozróżnia gospodarcze i polityczne następstwa Wiosny Ludów w Galicji ▪ porównuje charakter wystąpień Polaków w zaborze pruskim i Galicji ▪ na wybranych przykładach ocenia aktywność Polaków w europejskiej Wiośnie Ludów 	<i>Komitet Narodowy, autonomia, uwłaszczenie, pańszczyzna, represje, Cerkiew greckokatolicka, Legion Polski, „Trybuna Ludów”</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ludwik Mierosławski ▪ Józef Lompa ▪ Józef Szafranek ▪ Adam Mickiewicz ▪ gen. Józef Bem
14.	Zjednoczenie Włoch	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozróżnia polityczne i gospodarcze przesłanki zjednoczenia Włoch 	<i>Risorgimento, Czerwony Krzyż, plebiscyt,</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Giuseppe Garibaldi ▪ Wiktor Emanuel II

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, wyodrębnia główne etapy jednoczenia Włoch ▪ ocenia rolę Cavoura i Garibaldiiego w zjednoczeniu Włoch ▪ wyjaśnia, dlaczego zjednoczenie Włoch było zmianą ładu ustanowionego na kongresie wiedeńskim 	<i>Królestwo Sardynii i Piemontu, Królestwo Włoskie, Państwo Kościelne</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Napoleon III ▪ Camillo Cavour ▪ Jean Henri Dunant
15.	Wojna krymska i jej następstwa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, charakteryzuje okoliczności wybuchu wojny krymskiej ▪ wyjaśnia przyczyny klęski Rosji podczas wojny krymskiej ▪ określa następstwa wojny krymskiej dla sytuacji międzynarodowej ▪ ocenia następstwa wojny krymskiej dla sytuacji wewnętrznej w Rosji 	<i>cieśniny czarnomorskie, idea Trzeciego Rzymu, wojna krymska, odwilż posewastopolska, poddaństwo osobiste chłopów, ziemstwa, demilitaryzacja, autonomia, modernizacja, opozycja</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aleksander II ▪ Aleksander Hercen
16.	Geneza i początek powstania styczniowego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia przyczyny postaw niepodległościowych w Królestwie Polskim po wojnie krymskiej, ▪ porównuje program oraz zasięg społeczny Białych i Czerwonych ▪ ocenia politykę Aleksandra Wielopolskiego ▪ charakteryzuje okoliczności wybuchu powstania styczniowego 	<i>Towarzystwo Rolnicze, manifestacje, żałoba narodowa, stan wojenny, Biali, Czerwoni, autonomia, uwłaszczenie, oczynszowanie, Szkoła Główna, branka, Tymczasowy Rząd Narodowy</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Andrzej Zamoyski ▪ Leopold Kronenberg ▪ Jarosław Dąbrowski ▪ Aleksander Wielopolski ▪ Artur Grottger
17.	Przebieg powstania styczniowego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą oraz wybranymi tekstami kultury, porównuje zasięg i charakter walk w powstaniu listopadowym i styczniowym ▪ identyfikuje przejawy funkcjonowania tajnego państwa polskiego 	<i>partie, walki partyzanckie, ochotnicy, Biali, Czerwoni, dyktator, tajne państwo, uwłaszczenie, kontrybucja, terror, emigracja</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ludwik Mierosławski ▪ Marian Langiewicz ▪ Stefan Bobrowski ▪ Romuald Traugutt ▪ ks. Stanisław Brzóska ▪ Michał Elwiro Andriolli

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
17. cd.		<ul style="list-style-type: none"> ocenia rolę Romualda Traugutta w powstaniu styczniowym wyjaśnia przyczyny klęski powstania styczniowego 		<ul style="list-style-type: none"> Maksymilian Gieryski
18.	Zjednoczenie Niemiec	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia przesłanki zjednoczenia Niemiec posługując się mapą, wyodrębnia główne etapy jednoczenia Niemiec ocenia rolę Bismarcka w zjednoczeniu Niemiec wyjaśnia, dlaczego zjednoczenie Niemiec było zmianą ładu ustanowionego na kongresie wiedeńskim 	<p><i>Związek Niemiecki, Związek Północnoniemiecki, Cesarstwo Niemieckie, II Rzesza, kontrybucja, Kulturkampf, państwo dualistyczne, Austro-Węgry</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> Otto Bismarck Wilhelm I Napoleon III
19.	Lekcja powtórzeniowa – Ład wiedeński w Europie i walka o jego zmianę	<ul style="list-style-type: none"> analizuje oraz interpretuje zjawiska dotyczące przemian politycznych, ideowych społecznych, gospodarczych w Europie w latach 1815-1871 integruje informacje pochodzące z różnych źródeł 		
20.	Sprawdzian pisemny – Ład wiedeński w Europie i walka o jego zmianę	(sprawdzenie i ocena zakresu przyswojenia przez uczniów wiadomości programowych i opanowania wymaganych umiejętności)		
21.	Lekcja powtórzeniowa – Polacy wobec ładu wiedeńskiego	<ul style="list-style-type: none"> analizuje oraz interpretuje wybrane uwarunkowania polityczne i gospodarcze mieszkańców ziem polskich, a także postawy Polaków w latach 1815-1864 integruje informacje pochodzące z różnych źródeł 		

22.	Sprawdzian pisemny – Polacy wobec ładu wiedeńskiego	(sprawdzenie i ocena zakresu przyswojenia przez uczniów wiadomości programowych i opanowania wymaganych umiejętności)		
23.	Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, charakteryzuje rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych w XIX wieku ▪ określa różnice między Północą a Południem ▪ wyjaśnia okoliczności wybuchu wojny secesyjnej ▪ uzasadnia tezę głoszącą, że wojna secesyjna była ważnym wydarzeniem w dziejach Stanów Zjednoczonych 	<p><i>federaliści, antyfederaliści, secesja, doktryna Monroe’go, niewolnictwo, abolicjonizm, Konfederaci, Jankesi, Partia Demokratyczna, Partia Republikańska, Ku Klux Klan</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Abraham Lincoln ▪ Jefferson Davis
24.	Druga faza rewolucji przemysłowej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identyfikuje przejawy drugiej fazy rewolucji przemysłowej oraz zmian w obrocie kapitału ▪ określa zasięg terytorialny tego etapu rewolucji przemysłowej ▪ na wybranych przykładach wyjaśnia zależności między industrializacją a zmianami społecznymi ▪ ocenia wpływ rewolucji przemysłowej na stan środowiska naturalnego 	<p><i>odkrycia, wynalazki, teoria ewolucji, promieniotwórczość, telefon, samochód, samolot, środowisko przyrodnicze, kryzys ekonomiczny, spółki akcyjne, monopole, kapitał, migracje</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maria Skłodowska-Curie ▪ Ignacy Łukasiewicz ▪ Dymitr Mendelejew ▪ Ludwik Pasteur ▪ Wilhelm Roentgen ▪ Karol Darwin ▪ Thomas Edison
25.	Życie polityczne w państwach objętych uprzemysłowieniem	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identyfikuje główne formy ustrojowe państw uprzemysłowionych ▪ identyfikuje główne nurty polityczne w Europie na przełomie XIX i XX wieku ▪ określa przesłanki powstania syjonizmu ▪ wyjaśnia, na czym polegała demokratyzacja życia politycznego w państwach objętych uprzemysłowieniem 	<p><i>republika, monarchia konstytucyjna, monarchia parlamentarna, monarchia absolutna, prawo wyborcze, partie polityczne, związki zawodowe, encyklika Rerum novarum, nacjonalizm, rasizm, antysemityzm, syjonizm</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Karol Marks ▪ Eduard Bernstein ▪ Michał Bakunin ▪ Włodzimierz Lenin ▪ Leon XIII ▪ Teodor Herzl

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
26.	Kultura społeczeństwa przemysłowego	<ul style="list-style-type: none"> na przykładach wybranych tekstów kultury charakteryzuje główne nurty artystyczne z przełomu XIX i XX wieku wyjaśnia genezę oraz identyfikuje przejawy kultury masowej ocenia przemiany obyczajowości dokonujące się na przełomie XIX i XX wieku 	<i>salony artystyczne, pozytywizm, realizm, naturalizm, impresjonizm, awangarda, symbolizm, futuryzm, secesja, style historyczne, kultura masowa, igrzyska olimpijskie</i>	<ul style="list-style-type: none"> Auguste Comte Claude Debussy Maurice Ravel Pablo Picasso Antonio Gaudi Paul Reuter Pierre de Coubertin
27.	Ekspansja kolonialna w czasach uprzemysłowienia	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia przyczyny ekspansji kolonialnej w drugiej połowie XIX wieku identyfikuje państwa prowadzące tę ekspansję posługując się mapą, charakteryzuje zasięg ekspansji kolonialnej na przełomie XIX i XX wieku ocenia ideowe przesłanie hasła <i>brzemie białego człowieka</i> 	<i>brzemie białego człowieka, Europa zamorska, kolonializm, ekspansja, rywalizacja, metropolie, dominia, Burowie, polityka zamkniętych drzwi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Rudyard Kipling królowa Wiktoria
28.	Ekspansja kolonialna jako źródło konfliktów	<ul style="list-style-type: none"> odwołując się do wybranych przykładów z przełomu XIX i XX wieku, wyjaśnia, na czym polegało zderzenie cywilizacji charakteryzuje sytuację w Chinach na przełomie XIX i XX wieku wyjaśnia okoliczności i następstwa wojny rosyjsko-japońskiej 	<i>kolonializm, konflikty, wyścig o kolonie, zderzenie cywilizacji, dżihad, Kanał Sueski, Burowie, obozy koncentracyjne, segregacja rasowa, powstanie sipajów, powstanie bokserów</i>	<ul style="list-style-type: none"> Muhammed Ahmad (Mahdi)

29.	Lekcja powtórzeniowa – Problemy świata na przełomie XIX i XX wieku	<ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje oraz interpretuje wybrane zjawiska polityczne, gospodarcze i kulturowe w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku ▪ integruje informacje pochodzące z różnych źródeł 		
30.	Sprawdzian pisemny – Problemy świata na przełomie XIX i XX wieku	(sprawdzenie i ocena zakresu przyswojenia przez uczniów wiadomości programowych i opanowania wymaganych umiejętności)		
31.	Polacy pod panowaniem rosyjskim	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia cele i metody antypolskiej polityki władz carskich, rozróżniając sytuację w Kraju Nadwiślańskim oraz na Ziemiach Zabrzanych ▪ ocenia program pozytywistów warszawskich ▪ identyfikuje główne osiągnięcia kultury polskiej na ziemiach pod panowaniem rosyjskim w końcu XIX wieku ▪ wyjaśnia, dlaczego Polacy nie ulegli polityce rusyfikacyjnej 	<i>represje, stan wojenny, zesłania, katorga, powstanie zabajkalskie, kontrybucje, rusyfikacja, Kraj Nadwiślański, Ziemie Zabrane, Kościół greckokatolicki, pozytywiści warszawscy, praca organiczna, emancypacja kobiet, tajne nauczanie</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Konrad Prószyński ▪ Aleksander Świętochowski ▪ Stanisław Moniuszko ▪ Bolesław Prus ▪ Maria Konopnicka ▪ Eliza Orzeszkowa ▪ Henryk Sienkiewicz ▪ Władysław Reymont ▪ Stefan Żeromski
32.	Polacy pod panowaniem pruskim	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje cele i metody antypolskiej polityki władz pruskich na przełomie XIX i XX wieku ▪ ocenia formy walki o polskość w Poznaniu ▪ interpretuje ideowe przesłanie <i>Roty</i> Marii Konopnickiej ▪ identyfikuje formy ożywienia polskiego ruchu narodowego na Górnym Śląsku, Kaszubach, Warmii oraz Mazurach 	<i>Kulturkampf, rugii pruskie, Komisja Kolonizacyjna, Hakata, germanizacja, ustawa kagańcowa, stowarzyszenia, strajk we Wrześni, Rota, Kaszubskie nuty</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Michał Drzymała ▪ Maksymilian Jackowski ▪ ks. Piotr Wawrzyniak ▪ Karol Miarka ▪ Wojciech Korfanty

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
33.	Polacy w Galicji	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się schematem charakteryzując zasady autonomii Galicji ▪ ocenia politykę stańczyków ▪ identyfikuje główne osiągnięcia kultury polskiej w Galicji ▪ odwołując się do wybranych przykładów, ocenia rolę Galicji w kultywowaniu polskości 	<i>autonomia, kurie, kielbasa wyborcza, konserwatyści, stańczycy, liberalowie, trójjojalizm, Akademia Umiejętności, Zakład Narodowy Ossolińskich, Młoda Polska</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jan Matejko ▪ Helena Modrzejewska ▪ Stanisław Wyspiański ▪ Kazimierz Przerwa-Tetmajer ▪ Jacek Malczewski
34.	Gospodarcze uwarunkowania życia mieszkańców ziem polskich	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, charakteryzuje stan rozwoju przemysłu oraz transportu kolejowego na ziemiach polskich ▪ określa przyczyny i przejawy różnic w rozwoju rolnictwa na ziemiach polskich ▪ na wybranych przykładach ocenia więzi gospodarcze ziem polskich z państwami zabornymi 	<i>uwłaszczenie, serwituty, państwka cukrownicze, komasacja gruntów, protekcyjnizm gospodarczy, okręgi przemysłowe, kapitał, rynki zbytu, struktura zatrudnienia, linie kolejowe,</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hipolit Cegielski ▪ Izrael Poznański ▪ Ignacy Łukasiewicz ▪ Franciszek Stefczyk
35.	Kształtowanie się nowego społeczeństwa polskiego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ określa główne kierunki przemiany struktury społecznej na ziemiach polskich w czasach uprzemysłowienia ▪ wyjaśnia przejawy ożywienia narodowego Litwinów i Ukraińców ▪ charakteryzuje sytuację ludności żydowskiej i romskiej ▪ określa kierunki i ocenia następstwa emigracji zarobkowej 	<i>arystokracja, ziemiaństwo, inteligencja, drobnomieszczactwo, chłopci, robotnicy przemysłowi, robotnicy rolni, służba domowa, rzemieślnicy, Polacy, Ukraińcy, Białorusini, Żydzi, jidysz, Cyganie (Romowie), emigracja zarobkowa, saksy</i>	

36.	Ruch socjalistyczny na ziemiach polskich	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje sytuację robotników na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX wieku ▪ wyjaśnia okoliczności powstania pierwszych partii socjalistycznych na ziemiach polskich ▪ identyfikuje czołowych działaczy tych partii ▪ porównuje hasła programowe PPS i SDKPiL 	<i>robotnicy, kapitaliści, strajk, socjaliści, kasy oporu, terror indywidualny, agitacja, Proletariat, Polska Partia Socjalistyczna, Socjal-Demokracja Królestwa Polskiego i Litwy</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ludwik Waryński ▪ Bolesław Limanowski ▪ Józef Piłsudski ▪ Róża Luksemburg ▪ Feliks Dzierżyński ▪ Ignacy Daszyński
37.	Ruch narodowy i ludowy na ziemiach polskich	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia okoliczności utworzenia Ligi Polskiej ▪ posługując się schematem, określa przemiany w ruchu narodowym ▪ wyjaśnia, dlaczego głównym ośrodkiem ruchu ludowego była Galicja ▪ posługując się schematem, określa przemiany w ruchu ludowym ▪ identyfikuje czołowych działaczy ruchu narodowego i ludowego 	<i>obrona czynna, nacjonalizm, solidaryzm narodowy, ruch narodowy, ruch ludowy, Liga Polska, Liga Narodowa, Narodowa Demokracja (endecja), Stronictwo Ludowe, Polskie Stronictwo Ludowe</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zygmunt Miłkowski ▪ Roman Dmowski ▪ Wojciech Korfanty ▪ ks. Stanisław Stojałowski ▪ Maria i Bolesław Wyslouchowice ▪ Jakub Bojko ▪ Wincenty Witos
38.	Rewolucja 1905 roku i jej następstwa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia genezę rewolucji 1905 roku ▪ ocenia wybrane formy wystąpień w czasie rewolucji ▪ porównuje stanowisko głównych ugrupowań politycznych w czasie rewolucji ▪ wyjaśnia, dlaczego wystąpienia rewolucyjne w latach 1905-1907 były ważnym doświadczeniem dla Polaków 	<i>strajki, manifestacje, stan wojenny, powstanie łódzkie, lokaut, Duma Państwowe, ustępstwa, represje, Polska Macierz Szkolna, Organizacja Bojowa, Polska Partia Socjalistyczna, Socjal-Demokracja Królestwa Polskiego i Litwy, Narodowa Demokracja</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Roman Dmowski ▪ Józef Piłsudski

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
39.	Lekcja powtórzeniowa – Polacy i ziemie polskie w czasach powstaniowych	<ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje oraz interpretuje wybrane zjawiska polityczne, gospodarcze i kulturowe na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku ▪ integruje informacje pochodzące z różnych źródeł 		
40.	Sprawdzian pisemny – Polacy i ziemie polskie w czasach powstaniowych	(sprawdzenie i ocena zakresu przyswojenia przez uczniów wiadomości programowych i opanowania wymaganych umiejętności)		
41.	Geneza i wybuch pierwszej wojny światowej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia przyczyny wybuchu pierwszej wojny światowej ▪ określa układ sił w Europie w połowie 1914 roku ▪ posługując się mapą, charakteryzuje sytuację militarną w Europie w pierwszych miesiącach wojny ▪ odwołując się do wybranych przykładów, ocenia motywy polityków i społeczeństw mające wpływ na wybuch wojny 	<i>trójprzymierze, trójporozumienie, kocioł bałkański, aneksja, pretekst, ultimatum, plan wojny błyskawicznej, państwa centralne, ententa, front wschodni, front zachodni, front bałkański</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ arcyksiążę Franciszek Józef ▪ Włodzimierz Lenin
42.	Rozszerzanie się działań wojennych	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posługując się mapą, charakteryzuje sytuację militarną w Europie w latach 1915-1916 ▪ charakteryzuje specyfikę działań zbrojnych ▪ wyjaśnia, na czym polegał totalny charakter wojny ▪ określa kierunki rozszerzania działań zbrojnych poza Europą 	<i>państwa centralne, ententa, front wschodni, front zachodni, front bałkański, front wewnętrzny, walki pozycyjne, okręty podwodne, czołgi, gazy bojowe, karabiny</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Philippe Pétain ▪ Benedykt XV ▪ Thomas Woodrow Wilson

			<i>maszynowe, samoloty, ludobójstwo Ormian</i>	
43.	Rewolucje w Rosji	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje sytuację polityczną i militarną Rosji na początku 1917 roku ▪ wykazuje, że rewolucja lutowa zapoczątkowała zmiany ustrojowe w Rosji ▪ wyjaśnia okoliczności objęcia władzy w Rosji przez bolszewików ▪ ocenia, jakie znaczenie dla Rosji oraz dla walczącej Europy miała rewolucja bolszewicka (październikowa) 	<i>rewolucja lutowa, abdykacja, Duma Państwowa, Rząd Tymczasowy, rady delegatów, system dwuwładzy, rewolucja bolszewicka (październikowa), Rada Komisarzy Ludowych, Czecha, Armia Czerwona, pokój brzeski, czerwony terror, łagry, komunizm wojenny</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mikołaj II ▪ Grigorij Rasputin ▪ Włodzimierz Lenin ▪ Lew Trocki ▪ Józef Stalin ▪ Feliks Dzierżyński
44.	Zakończenie pierwszej wojny światowej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia okoliczności przystąpienia Stanów Zjednoczonych do wojny ▪ wyjaśnia przyczyny klęski państw centralnych ▪ ocenia warunki rozejmu w Compiegne oraz bezpośrednie następstwa wojny 	<i>państwa centralne, ententa, front wschodni, front zachodni, front bałkański, orędzie, pokój brzeski, Związek Spartakusa, rozejm w Compiègne, hiszpanka</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Thomas Woodrow Wilson ▪ Ferdinand Foch
45.	Sprawa polska w pierwszym okresie wojny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje programy polskich orientacji politycznych ▪ identyfikuje polskie formacje wojskowe w pierwszym okresie wojny ▪ ocenia rolę Romana Dmowskiego oraz Józefa Piłsudskiego w pierwszym okresie wojny ▪ uzasadnia tezę głoszącą, że Akt 5 listopada przyczynił się do umiędzynarodowienia sprawy polskiej 	<i>orientacje, Legiony Polskie, Legion Puławski, Legion Bajorczyków, Kompania kadrowa, Polska Organizacja Wojskowa, państwa centralne, general-gubernatorzy, Akt 5 listopada</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Roman Dmowski ▪ Józef Piłsudski ▪ Władysław Sikorski ▪ Andrzej Małkowski ▪ Olga Drohojewska

Lekcja		Cele lekcji	Główne terminy, pojęcia, nazwy	Główne postacie
Nr	Temat			
46.	Sprawa polska w końcowym okresie wojny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ odwołując się do wybranych przykładów, charakteryzuje wpływ wojny na życie codzienne mieszkańców ziem polskich ▪ rozróżnia zewnętrzne i wewnętrzne czynniki umożliwiające odzyskanie niepodległości przez Polskę ▪ ocenia rolę Romana Dmowskiego oraz Józefa Piłsudskiego w odzyskaniu niepodległości przez Polskę ▪ charakteryzuje sytuację odradzającego się państwa polskiego na przełomie 1918/1919 roku 	<i>orientacje, Legiony Polskie, Polska Organizacja Wojskowa, państwa centralne, Rada Regencyjna, rewolucja lutowa, kryzys przysięgowy, Komitet Narodowy Polski, Armia Polska (Błękitna Armia), Tymczasowy Naczelnik Państwa, Orleńskie powstanie wielkopolskie</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Roman Dmowski ▪ Józef Piłsudski ▪ Ignacy Jan Paderewski ▪ Edward Rydz-Śmigły ▪ Józef Haller ▪ Józef Dowbór-Muśnicki ▪ Ignacy Daszyński ▪ Jędrzej Moraczewski
47.	Lekcja powtórzeniowa – Pierwsza wojna światowa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje oraz interpretuje przełomowe wydarzenia i zjawiska dotyczące pierwszej wojny światowej ▪ integruje informacje pochodzące z różnych źródeł 		
48.	Sprawdzian pisemny – Pierwsza wojna światowa	(sprawdzenie i ocena zakresu przyswojenia przez uczniów wiadomości programowych i opanowania wymaganych umiejętności)		
49.	Lekcja powtórzeniowa (syntetyzująca) – Jak być Polakiem pod zaborami?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje i ocenia charakterystyczne postawy Polaków w XIX i na początku XX wieku ▪ przedstawia argumenty, uzasadniając własne stanowisko ▪ integruje informacje pochodzące z różnych źródeł 		
50.	Sprawdzian pisemny – test końcowy	(sprawdzenie istotnych umiejętności i pożądanego kanonu wiedzy historycznej absolwenta gimnazjum)		

Uwagi o realizacji zajęć

Podobnie jak w przewodniku do klasy drugiej, również w niniejszej publikacji zrezygnowano z podawania szczegółowych scenariuszy lekcji. Przedstawiono natomiast praktyczne wskazówki, które nauczyciel może wykorzystać, ewentualnie je modyfikując, do specyfiki pracy z konkretnym zespołem uczniowskim. Pominięte zostały oczywiste elementy lekcji, jak np. konieczność prezentacji i oceny efektów pracy grupowej uczniów.

W wielu przypadkach zaproponowano konkretne metody pracy, a niekiedy podano alternatywne strategie prowadzenia zajęć. Kolejny raz warto przypomnieć o dwóch ogólnych uwagach:

1. nauczanie powinno być polimetodyczne (jednak duża liczba metod nie gwarantuje przeprowadzenia udanej lekcji);
2. podczas zajęć lekcyjnych metody nauczania z reguły nie występują w definicyjnej postaci.

Dlatego z jednej strony należy docenić znaczenie klasycznych metod nauczania (zwłaszcza rozmowy nauczającej i pracy pod kierunkiem), a z drugiej strony pamiętać o tym, że typologie metod nie zawsze są spójne.

Wiele metod nauczania zastało krótko zaprezentowanych w programie *Poznajemy przeszłość*. Kilka innych wskazano w przewodniku do klasy drugiej. Oczywiście, lista ta nie ukazuje wszystkich metod, które można stosować w edukacji historycznej. Praktyczny przewodnik – jakim jest niniejsza publikacja – nie ma na celu streszczania bogatej literatury dydaktycznej. Często pod efektownymi nazwami nauczyciel odkrywa takie rozwiązania, które już stosował. Traktował je jako oczywiste, często dochodził do nich metodą prób i błędów.

Autor przewodnika, zachowując umiar w odniesieniu do metod nauczania, zaproponował przy wielu lekcjach wykorzystanie szeroko rozumianych tekstów kultury. Dzięki elektronicznym mediom są one szeroko dostępne. Odwołanie się do tekstów kultury – zarówno źródeł z epoki, jak i dzieł stworzonych później – w klasie trzeciej ma szczególne znaczenie. Zgodnie z wymogami Podstawy programowej w treściach nauczania zdecydowanie dominują zagadnienia polityczne. Wprowadzenie tekstów kultury nadaje treściom tym głębszy wymiar. Wśród abstrakcyjnie sformułowanych zjawisk pozwala dostrzec konkretnych ludzi, stworzyć ilustracyjną i emocjonalną podbudowę zajęć; jest przyjazne dla zróżnicowanych typów inteligencji uczniów. Należy jednak pamiętać o tym, że dodatkowe teksty kultury powinny być wprowadzane rozważnie, aby nie zdeformować pożądaných efektów lekcji.

1. Na spotkanie z nową epoką – lekcja wprowadzająca

Uczniowie przypominają, jaki zakres chronologiczny obejmowała nauka historii w klasie drugiej. Następnie zapoznają się z ogólnym układem treści w podręczniku oraz z układem zadań w zeszytcie pracy. Nauczyciel wskazuje na kluczowe zagadnienia, które będą realizowane w klasie trzeciej. Podaje ogólną charakterystykę od kongresu wiedeńskiego do pierwszej wojny światowej. Wyjaśnia uczniom, że najnowszą historię będą poznawać już w szkole ponadgimnazjalnej.

Nauczyciel przypomina, stosowane w klasie pierwszej i drugiej, wymagania na poszczególne oceny. Ewentualnie wskazuje na modyfikacje tych wymagań.

Nauczyciel proponuje uczniom, aby zastanowili się nad podjęciem pracy w ramach projektu edukacyjnego, który dotyczyłby dziejów lokalnych i regionalnych. Metoda projektu badawczego może być też zastosowana w odniesieniu do tematów zawartych w podręczniku, ale wartych rozszerzenia i ujęcia bardziej wielowymiarowego. Oczywiście, powołanie grup, które ewentualnie podejmą się wykonania projektów może nastąpić również później. Prezentacja efektów pracy uczniowskiej odbędzie się w drugim semestrze. Jednak zamysł projektów edukacyjnych warto przedstawić już na początku roku szkolnego.

2. Kongres wiedeński i nowy ład w Europie

Warto przygotować grę symulacyjną, w której uczniowie zostaną podzieleni na pięć grup. Każda z nich wystąpi jako przedstawicielstwo mocarstw mających najważniejsze znaczenie podczas obrad kongresu: Wielkiej Brytanii, Rosji, Austrii, Prus i Francji. Symulacja może być prezentowana w dwóch składach uczestników:

- a) **plenarnym** (z udziałem pięciu mocarstw), w którym przedmiotem dyskusji i uzgodnień będą zasady kongresu (równowagi sił, legitymizmu, restauracji), a także wybrane decyzje dotyczące nowej mapy politycznej Europy;
- b) **częściowym** (z udziałem Rosji, Austrii, Prus), w którym przedmiotem dyskusji i uzgodnień będzie utworzenie Świętego Przymierza; w tej części symulacji należy wykorzystać tekst źródłowy (podręcznik str. 9).

Muzyczną ilustracją do proponowanej formy zajęć mogą być fragmenty wybranych walców Johanna Straussa (np. *Walc cesarski*, *Nad pięknym miodrym Dunajem*). Oczywiście, utwory te pochodzą z późniejszego okresu niż czas kongresu wiedeńskiego. Jednak chyba atuty wykorzystania utworów Straussa powinny przeważać nad rozbieżnością chronologiczną (o której należałoby poinformować uczniów).

3. Kierunki myśli politycznej w pierwszej połowie XIX wieku

Struktura zagadnień występujących w tym temacie jest wielowymiarowa. Obejmuje informacje dotyczące nie tylko nurtów ideowych epoki, ale również kilku wydarzeń politycznych w różnych rejonach Europy, a ponadto dekolonizacji Ameryki Łacińskiej. Informacje te wymagają licznych odwołań do zagadnień poznanych przez uczniów w klasie drugiej. Z tego względu za kluczową metodę prowadzenia zajęć należy uznać rozmowę nauczającą.

Jako muzyczną ilustrację do zajęć warto wprowadzić fragmenty dzieł kompozytorów romantycznych (np. *Marzenie* Roberta Schumanna).

4. Rewolucja przemysłowa w Europie Zachodniej

Główne zagadnienia warto uporządkować w formie analizy SWOT. Informacje do niej mogą być ustalone wspólnie (np. w wyniku rozmowy nauczającej) lub mogą stanowić efekt pracy czterech grup. Przykładowy zapis analizy SWOT:

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none">ograniczenie wysiłku fizycznego podczas pracy zawodowejułatwienia w codziennym życiu znacznej części społeczeństwawiększa ilość towarów na rynku	<ul style="list-style-type: none">wyczerpywanie złóż surowcówniska jakość niektórych produktów fabrycznychdegradacja środowiska naturalnego
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none">zwiększenie ilości wolnego czasudalsze ułatwienia w życiu codziennymnowe warunki do rozwoju kultury	<ul style="list-style-type: none">pogłębianie się różnic majątkowych między różnymi grupami społecznymiosłabienie więzi rodzinnych i sąsiedzkichpojawienie się chorób cywilizacyjnych

5. Rozwój ideologii socjalistycznej

W pierwszej części lekcji, dotyczącej przemian społecznych oraz protestów robotniczych i ruchu czartystów, główną metodą prowadzenia zajęć może być rozmowa nauczająca z elementami wykładu. W drugiej części, dotyczącej ideologii socjalistycznej, warto zachęcić uczniów do dyskusji. Może być ona poprzedzona burzą mózgów, w której uczniowie będą proponować sposoby poprawy sytuacji robotników.

6. Podział ziem polskich po 1815 roku

Ze względu na problematykę tematu oraz jego usytuowanie w strukturze treści nauczania – istotne znaczenie będzie miała praca z mapą (podręcznik

str. 30). W XIX wieku termin „ziemie polskie” nie jest tożsamy z terytorium dawnej Rzeczypospolitej. Dlatego warto odwołać się też do mapy ukazującej ziemie Rzeczypospolitej po trzecim rozbiórze. Pozwoli to przypomnieć uczniom, że:

- a) zabór pruski obejmował Wielkie Księstwo Poznańskie, a także Pomorze Gdańskie oraz Warmię; natomiast w skład zaboru pruskiego nie wchodziły Mazury i Górny Śląsk;
- b) Ziemie Zabrane rozpościerały się aż do Dniepru i Dźwiny.

Do ukazania uczniom rozróżnień, które będą przydatne podczas kolejnych lekcji warto wykorzystać schemat (**Załącznik nr 1**, str. 45).

W drugiej części zajęć należy zwrócić szczególną uwagę na wyjaśnienie zasad pruskiej reformy regulacyjnej. Uczniowie zwykle mają trudności ze zrozumieniem tej problematyki, która wystąpi przecież w kolejnych tematach.

7. Konstytucyjne Królestwo Polskie

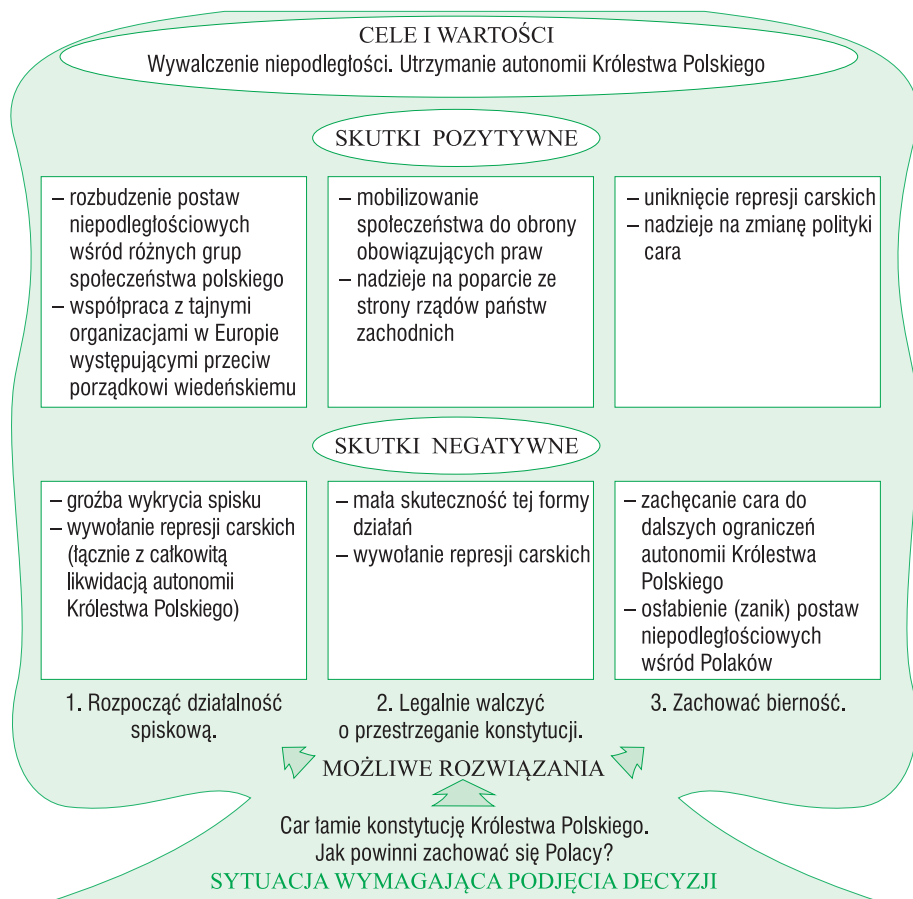
Główne zagadnienia można uporządkować w formie analizy SWOT. Informacje do niej mogą być ustalone wspólnie (np. w wyniku rozmowy nauczającej) lub mogą stanowić efekt pracy czterech grup. Przykładowy zapis analizy SWOT:

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ utworzenie państwa mającego szeroki zakres samorządności ▪ przywrócenie nazwy Królestwo Polskie ▪ stworzenie podstaw nowoczesnych form gospodarowania ▪ działalność instytucji naukowych i oświatowych 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brak pełnej niezależności ▪ ograniczony zasięg terytorialny państwa ▪ car władcą Królestwa Polskiego ▪ trwałe związki Królestwa z Rosją, w której car miał władzę absolutną
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ nadzieje na powiększenie obszaru Królestwa (przyłączenie Ziem Zabrananych) ▪ rozwój cywilizacyjny Królestwa Polskiego ▪ opanowanie rosyjskich rynków zbytu dla produktów z Królestwa Polskiego 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nieprzestrzeganie przez cara konstytucji Królestwa Polskiego ▪ groźba całkowitej utraty autonomii ▪ pogłębianie się różnic między Polakami znajdującymi się pod panowaniem trzech mocarstw zaborczych

8. Geneza i początek powstania listopadowego

W pierwszej części zajęć uczniowie, korzystając z ewentualnych wskazówek nauczyciela, zapisują informacje do drzewa decyzyjnego.

Przykładowy zapis został ukazany poniżej.

W drugiej części zajęć stosujemy głównie metodę nauczającą. Przy omawianiu detronizacji cara warto odwołać się do poezji Adama Mickiewicza (np. fragmentu *Reduty Ordona*).

9. Wojna polsko-rosyjska i represje carskie

Krótkie informacje dotyczące przebiegu wojny porządkujemy w tabeli. Niektóre zapisy do tabeli mogą być już zamieszczone przez nauczyciela. Usprawni to dalszy przebieg zajęć.

Miejsce bitwy	Dowódca wojsk powstańczych	Wynik bitwy	Znaczenie bitwy
Stoczek Łukowski			
Grochów (Olszynka Grochowska)			
Dębe Wielkie			
Iganie			
Ostrołęka			
Warszawa			

Warto w ten sposób zorganizować przebieg zajęć, aby starczyło czasu na wysłuchanie – a także na krótkie omówienie genezy – których fragmenty zostały zamieszczone w podręczniku (*Warszawianka, Walecznych tysięcy...*).

10. Wielka Emigracja

Krótkie informacje dotyczące przebiegu wojny porządkujemy w tabeli. Niektóre zapisy do tabeli mogą być już zamieszczone przez nauczyciela. Usprawni to dalszy przebieg zajęć.

Nazwa ugrupowania	Miejsce (kraj) utworzenia	Przywódcy	Program		
			Przyczyny klęski powstania	Sposób odzyskania niepodległości	Ustrój przyszłej Polski
Towarzystwo Demokratyczne Polskie					
Hotel Lambert					
Gromady Ludu Polskiego					

W dalszej części zajęć można zainscenizować dyskusję z udziałem przedstawicieli trzech głównych ugrupowań emigracyjnych. Podczas dyskusji, która będzie dotyczyć kwestii programowych, warto odwołać się do manifestacji w Hambach (ilustracja w podręczniku na str. 56). O znaczeniu

tej manifestacji dla celów edukacyjnych pisał prof. Adam Suchoński (zob. literatura str. 44).

Aby uatrakcyjnić zaproponowaną dyskusję oraz podkreślić kulturową rolę Wielkiej Emigracji, można odwołać się też do twórczości polskich romantyków żyjących na obczyźnie, w szczególności: Fryderyka Chopina, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego. Dlatego celowe będzie wykorzystanie fragmentów następujących dzieł:

a) Etiudy c-moll op. 10 nr 12 (tzw. *Etiudy rewolucyjnej*);

b) Epilogu *Pana Tadeusza*;

[*O tym-że dumać na paryskim bruku,
Przynosząc z miasta uszy pełne stuku
Przekleństw i kłamstwa, niewczesnych zamiarów,
Zapóźnych żalów, potępieńczych swarów!*]

c) poematu *Grób Agamemnona*;

[*Polsko, lecz ciebie błyskotkami ludzą.
Pawiem narodów byłaś i papugą,
A teraz jesteś służebnicą cudzą*].

11. Polacy w kraju po klęsce powstania listopadowego

Dominującą formą zajęć jest rozmowa nauczająca, podczas której można wykorzystać schematyczne uporządkowanie wydarzeń nie tylko z lekcji bieżącej, ale również z kilku poprzednich (**Załącznik nr 2**, str. 46).

12. Wiosna Ludów w Europie

Po krótkim wprowadzeniu przez nauczyciela i przeanalizowaniu schematu na str. 68, uczniowie zostają podzieleni na pięć grup. Celem każdej grupy jest opracowanie informacji do tabeli.

Ośrodek (kraj)	Cele wystąpień	Rezultaty wystąpień
Francja		
Ziemie niemieckie		
Austria		
Węgry		
Ziemie włoskie		

Można też zrezygnować z tabeli, natomiast polecić każdej grupie opracowanie plakatu wyrażającego cele i rezultaty wystąpień w poszczególnych ośrodkach.

13. Polacy w czasie Wiosny Ludów

Uczniowie zostają podzieleni na pięć grup, które zapoznają się z informacjami dotyczącymi następujących zagadnień:

- grupa A – cele i formy wystąpień Polaków na ziemiach pod panowaniem Prus,
- grupa B – rezultaty wystąpień Polaków na ziemiach pod panowaniem Prus,
- grupa C – cele i formy wystąpień Polaków w Galicji,
- grupa D – rezultaty wystąpień Polaków w Galicji,
- grupa E – udział Polaków w wystąpieniach europejskich.

Głównym zadaniem dla każdej grupy będzie opracowanie materiałów do „Trybuny Ludów”, gazety redagowanej przez Adama Mickiewicza. Warto zachęcić uczniów do tego, aby:

- stosowali różne formy tekstowe i graficzne,
- wykazywali własną inwencję, wychodząc poza sformułowania zawarte w tekście podręcznika.

14. Zjednoczenie Włoch

Zagadnienia lekcji dotyczą złożonego procesu, do którego potrzebne będą odwołania również z wcześniejszych tematów. Z tego względu za kluczową metodę prowadzenia zajęć należy uznać rozmowę nauczającą. W celu zobrazowania poszczególnych etapów jednoczenia Włoch warto odwołać się do mapek ukazujących ten proces (**Załącznik nr 3**, str. 47).

Jako ciekawostkę i okazję do uatrakcyjnienia zajęć można przywołać postać i twórczość Giuseppe Verdiego. Kompozytor ten był zaangażowany w zjednoczenie Włoch, a jego nazwisko – m.in. wypisywane na murach – stanowiło akronim hasła politycznego: *V.E.R.D.I.* – *Vittorio Emmanuelle Re d’Italia*. Jako ilustracyjna podbudowa tematyki uzasadnione będzie odtworzenie fragmentu chóru niewolników z opery *Nabucco*; w 1859 roku utwór ten grała orkiestra w Busetto, gdzie Verdi został wybrany do zgromadzenia narodowego Parmy. Warto też zaakcentować okoliczności utworzenia Międzynarodowego Czerwonego Krzyża.

15. Wojna krymska i jej następstwa

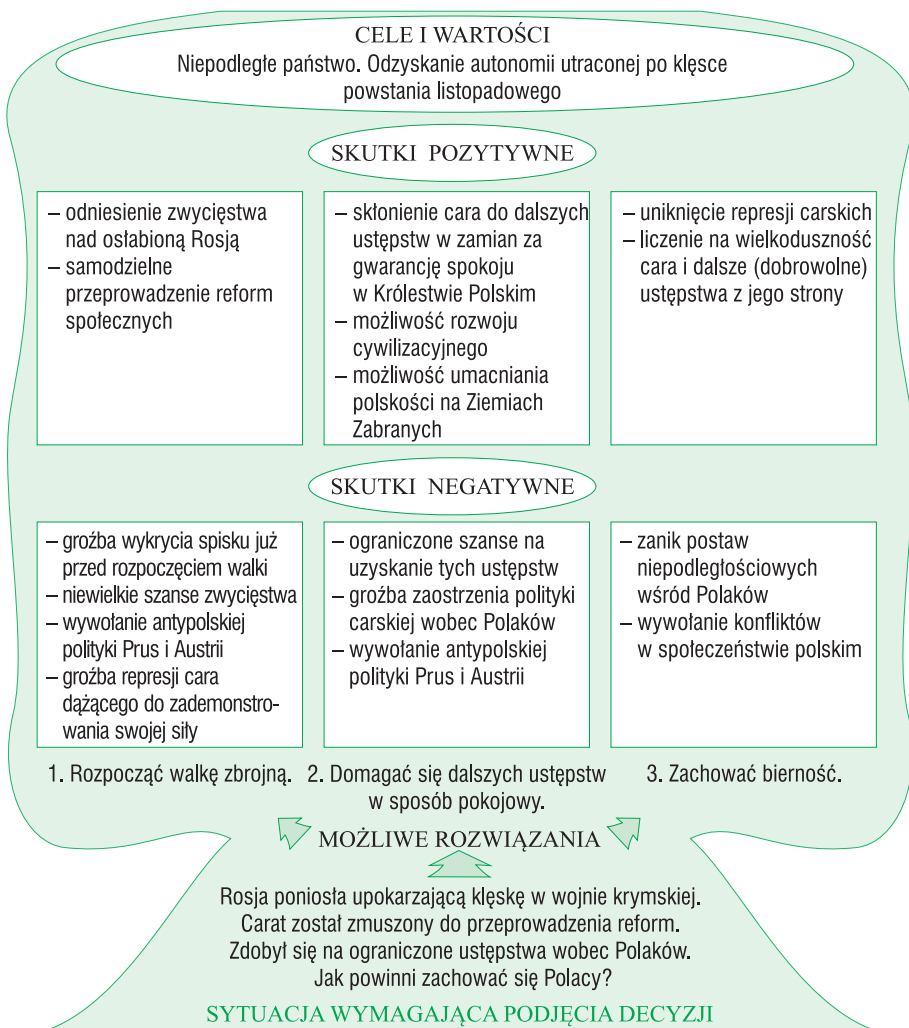
Zagadnienia lekcji dotyczą złożonego procesu, do którego potrzebne będą odwołania również z wcześniejszych tematów; celowe byłyby odwołania nawet do zagadnień z klasy pierwszej (początek ideologii Trzeciego Rzymu) oraz drugiej (ekspansja rosyjska nad Morzem Czarnym w końcu XVIII wieku). Z tego względu za kluczową metodę prowadzenia zajęć należy uznać rozmowę nauczającą.

Jako ilustrację do omawianych zagadnień, a także jako inspirację do wypowiedzi uczniów, można wykorzystać fragmenty filmu fabularnego *Szarża lekkiej brygady* (reż. N. Hartley i T. Richardson).

16. Geneza i początek powstania styczniowego

W pierwszej części zajęć uczniowie, korzystając z ewentualnych wskazówek nauczyciela, zapisują informacje do drzewa decyzyjnego.

Przykładowy zapis został ukazany poniżej.

W dalszej części lekcji stosujemy głównie rozmowę nauczającą oraz interpretację materiałów ikonograficznych, zarówno tych, które zostały zamieszczone w podręczniku, jak i – w miarę możliwości – innych, zwłaszcza rysunków Artura Grottgera z cyklu *Warszawa II*.

Inną metodą, organizującą przebieg lekcji, może być sąd nad Aleksandrem Wielopolskim.

17. Przebieg powstania styczniowego

Na lekcji tej można wykorzystać różnorodne teksty kultury, zwłaszcza:

- a) ilustracje, m.in. odwołując się do kolejnych rysunków Artura Grottgera;
- b) pieśni, odtwarzając w całości te utwory, których urywki zostały zamieszczone w podręczniku;
- c) fragmenty filmów fabularnych, zwłaszcza *Wiernej rzeki* (reż. T. Chmielewski) lub *Szwadronu* (reż. J. Machulski).

Oczywiście, wskazane teksty kultury powinny nie tylko tworzyć nastrój emocjonalny, ale też inspirować uczniów do samodzielnych wypowiedzi.

18. Zjednoczenie Niemiec

Dominującą formą zajęć jest rozmowa nauczająca, podczas której przydatne mogą być dwa schematy pozwalające uczniom unaocznić istotne aspekty omawianych zagadnień (**Załączniki nr 4a i 4b**, str. 48).

19. Lekcja powtórzeniowa – Ład wiedeński w Europie i walka o jego zmianę

Ważnym elementem zajęć powinno być porównanie mapy politycznej Europy w 1815 roku oraz w 1871 roku. Uczniowie powinni:

- a) wskazać, w których rejonach kontynentu dokonane zostały największe zmiany,
- b) wyjaśnić przyczyny tych zmian,
- c) podjąć próbę określenia możliwych konsekwencji tych zmian.

Proponowana lekcja daje także sposobność do wnikliwszego porównania procesów zjednoczeniowych na ziemiach niemieckich i włoskich. Do tego celu można wykorzystać poniższą tabelę (ewentualnie ją modyfikując).

Procesy zjednoczeniowe w XIX wieku	Jednoczenie Włoch	Jednoczenie Niemiec
Czynniki sprzyjające zjednoczeniu		

Procesy zjednoczeniowe w XIX wieku	Jednoczenie Włoch	Jednoczenie Niemiec
Czynniki utrudniające zjednoczenie		
Politycy działający na rzecz zjednoczenia		
Etapy jednoczenia		
Ustrój zjednoczonego państwa		
Przywódca zjednoczonego państwa		
Stolica zjednoczonego państwa		
Państwa ościenne, których znaczenie zostało osłabione		

20. Sprawdzian pisemny – Ład wiedeński w Europie i walka o jego zmianę

Uczniowie rozwiązują test albo piszą rozprawkę.

21. Lekcja powtórzeniowa – Polacy wobec ładu wiedeńskiego

Organizujemy dyskusję lub debatę „za i przeciw”, do której inspiracją mogą być refleksje Tomasza Łubieńskiego zawarte w książce *Bić się, czy nie bić*. Refleksje tego autora mogą być przedstawione i skomentowane w referatach, które przedstawią zainteresowani uczniowie.

Proponowana lekcja daje także sposobność do wnikliwszego porównania dwóch powstań. Do tego celu można wykorzystać poniższą tabelę (ewentualnie ją modyfikując).

Opis	Powstanie	
	listopadowe	styczeniowe
Czas trwania		
Przeciwnik		
Okoliczności wybuchu		
Zasięg terytorialny		
Forma walk		

Opis	Powstanie	
	listopadowe	styczniowe
Stanowisko Europy wobec powstania		
Polityka władz powstańczych wobec chłopów		
Czołowi przywódcy		
Główne przyczyny klęski		

22. Sprawdzian pisemny - Polacy wobec ładu wiedeńskiego

Uczniowie rozwiązują test lub piszą rozprawkę.

23. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych

Na początku zajęć uczniowie przypominają okoliczności utworzenia Stanów Zjednoczonych, a następnie analizują rozwój terytorialny tego państwa w XIX wieku. Zasadniczą część lekcji możemy zrealizować za pomocą jednej z dwóch metod:

- a) prowadząc rozmowę nauczającą z elementami wykładu;
- b) stosując metodę (grę) biograficzną, której bohaterem będzie Abraham Lincoln.

Na lekcji można wykorzystać różnorodne teksty kultury, zwłaszcza fragmenty filmów fabularnych: *Przeminęło z wiatrem* (reż. V. Fleming), *Północ – Południe* (reż. R. Heffron) lub *Gettysburg* (reż. R.F. Maxwell). Dodatkowy wymiar nada zajęciom wybrany utwór z muzyki bluesowej (i krótkie wyjaśnienie jej genezy).

24. Druga faza rewolucji przemysłowej

Uczniowie zostają podzieleni na pięć grup i po zapoznaniu się z odpowiednimi fragmentami podręcznika wykonują następujące zadania:

- A. Jakie odkrycia naukowe zostały dokonane w czasie drugiej fazy rewolucji przemysłowej? Które z tych odkryć uważacie za najważniejsze? Uzasadnijcie swój wybór.
- B. Jakie wynalazki zostały dokonane w czasie drugiej fazy rewolucji przemysłowej? Które z tych wynalazków uważacie za najważniejsze? Uzasadnijcie swój wybór.

- C. Na czym polegały zmiany w organizacji produkcji? Wyjaśnijcie ich przyczyny i oceńcie ich następstwa.
- D. Na czym polegały zmiany w obrocie kapitału? Wyjaśnijcie ich przyczyny i oceńcie ich następstwa.
- E. Jakie zmiany społeczne dokonały się w drugiej fazie rewolucji przemysłowej? Wyjaśnijcie ich przyczyny i oceńcie ich następstwa.

Uczniowie będą przedstawiać wyniki swojej pracy albo tradycyjnie (w formie ustnej wypowiedzi), albo komentując – wykonane w grupach – plakaty.

Temat ten stwarza też możliwości zastosowania metody (gry) biograficznej, której bohaterami będą wybrani uczeni i wynalazcy (np. Maria Skłodowska-Curie i Thomas Edison).

25. Życie polityczne w państwach objętych uprzemysłowieniem

Temat dotyczy złożonej problematyki, zawiera też wiele nowych i trudnych terminów. Problematykę tę oraz najważniejsze terminy warto ukazać ogólnie za pomocą mapy mentalnej, stosując elementy wykładu. Dopiero teraz można zainicjować krótką dyskusję lub burzę mózgów nad wybranymi zagadnieniami, przykładowo:

- Która forma ustrojowa jest lepsza – republika czy monarchia konstytucyjna?
- Który system bardziej sprzyja demokratycznym rządów – dwupartyjny czy wielopartyjny?
- Dlaczego na przełomie XIX i XX wieku w ruchu robotniczym dominował nurt reformistyczny?
- Jakie były następstwa powstania ideologii nacjonalistycznej? Jak należy ocenić tę ideologię?

Niektóre z tych zagadnień pozwalają na szeroką korelację z wiedzą o społeczeństwie.

26. Kultura społeczeństwa przemysłowego

Tematyka lekcji stwarza olbrzymie możliwości wykorzystania tekstów kultury. Ciekawą formą zajęć może być zaaranżowanie salonu artystycznego, w którym:

- a) zostaną umieszczone reprodukcje dzieł sztuki z przełomu XIX i XX wieku;
- b) rozbrzmiewać będzie muzyka z epoki;
- c) toczyć się będą dyskusje dotyczące kulturowych zjawisk epoki (np. o politywizmie, roli gazet i czasopism, początkach kina).

Wskazana forma zajęć może stanowić prezentację uczniowskiego projektu.

27. Ekspansja kolonialna w czasach uprzemysłowienia

28. Ekspansja kolonialna jako źródło konfliktów

Oba tematy mogą być opracowane w formie jednego projektu edukacyjnego. Jego prezentacja obejmowałaby co najmniej dwie godziny lekcyjne. Zagadnienia dotyczące kolonizacji mają duże znaczenie edukacyjne, a jednocześnie mogą wzbudzić zainteresowanie uczniów – zarówno tych, którzy przygotowują i zaprezentują projekt, jak i tych, którzy będą obserwatorami prezentacji.

Nauczyciel powinien udzielić uczniom niezbędnych wskazówek i sugestii, ale jednocześnie pozostawić im odpowiedni zakres swobody. Jeżeli zdecyduje się na metodę projektu, to raczej powinien zasugerować uczniom, aby w scenariuszu prezentacji uwzględnili kryterium geograficzne (najpierw zagadnienia dotyczące kolonizacji Afryki, a później Azji), a nie problemowe (jak w podręczniku – najpierw o przyczynach i zasięgu ekspansji, a później o konfliktach wynikających z kolonizacji).

Warto wskazać uczniom możliwość odwołania się do tekstów kultury, zwłaszcza do literatury pięknej. Warte uwagi są dwie powieści: *W Pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza oraz *Zamorski diabeł* Wacława Sieroszewskiego. Uczniowie przygotowujący projekt jednak powinni wiedzieć o tym, że w wielu utworach literackich, pisanych nawet z sympatią o mieszkańcach Afryki i Azji, wyczuwalne jest *brzemie białego człowieka*. Dlatego celowe byłoby odwołanie się do opowiadania J. Conrada *Jądro ciemności*. Nauczyciel powinien jednak rozważyć, czy utwór ten nie będzie zbyt trudny dla uczniów. Warto też pamiętać o adaptacjach filmowych: *W pustyni i w puszczy* (reż. M. Dutkiewicz i G. Hood), *Jądro ciemności* (reż. Nicolas Roeg). Dokładniejsze wskazówki dotyczące wskazanej problematyki zastały zamieszczone w artykule *Obraz kolonializmu z przełomu XIX i XX wieku w wybranych utworach literackich – refleksje nauczyciela* (zob. literatura str. 44).

W czasie prezentacji projektu nie powinno zabraknąć mapy fizycznej Afryki. Pozwoli ona ukazać uczniom, że ekspansja kolonialna objęła również obszary niemające żadnego znaczenia ekonomicznego.

29. Lekcja powtórzeniowa – Problemy świata na przełomie XIX i XX wieku

Nauczyciel przypomina, że w drugiej połowie XIX wieku ukształtowane zostały podstawy do tworzenia się kultury masowej, której ważnym przejawem był rozwój agencji prasowych. Dlatego proponuje uczniom przystąpienie do gry edukacyjnej: „Zawód – reporter”.

Uczniowie zostają podzieleni na grupy. Każda z nich ma opracować materiał prasowy do różnych gazet i czasopism, starając się m.in. o uwzględnienie krótkich wywiadów z uczestnikami lub obserwatorami opisywanych wydarzeń.

W celu uproszczenia zapisu, zadania dla poszczególnych grup zostały podane w tabeli.

Grupa	Temat reportażu	Przeznaczenie
A	Zakończenie wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych	Gazeta ukazująca się w Londynie
B	Revolucja przemysłowa w Europie Zachodniej	Miesięcznik wydawany w Petersburgu
C	Życie polityczne w Europie	Tygodnik wydawany w Nowym Jorku
D	Życie kulturalne we Francji	Gazeta ukazująca się w Berlinie
E	Sytuacja w Chinach oraz Japonii	Tygodnik wydawany w Paryżu
F	Wiadomości z Afryki	Miesięcznik wydawany w Brukseli

30. Sprawdzian pisemny – Problemy świata na przełomie XIX i XX wieku

Uczniowie rozwiązują test lub piszą rozprawkę.

31. Polacy pod panowaniem rosyjskim

Istotnym elementem lekcji może być rozmowa nauczająca wzbogacona interpretacją wybranych fragmentów filmów fabularnych: *Szyfrowe prace* (reż. P. Komorowski) oraz *Nad Niemnem* (reż. Z. Kuźmiński). Da ona sposobność zarówno do wyjaśnienia antypolskiej polityki caratu, jak i ukazania roli kultury w sprawach narodowych i społecznych.

Drugą część zajęć warto przeznaczyć na krótką dyskusję nad programem pozytywistów warszawskich (odwołując się m.in. do tekstu źródłowego w podręczniku na str. 160).

32. Polacy pod panowaniem pruskim

Na początku lekcji warto przypomnieć zasięg i zróżnicowany status polityczny ziem polskich znajdujących się pod panowaniem pruskim (**Załącznik nr 1**, str. 45).

Po krótkim omówieniu przez nauczyciela metod germanizacyjnej polityki władz pruskich uczniowie dyskutują nad tym, która z nich była najbar-

dziei groźna dla zachowania i umocnienia polskości. Analizując podpisy pod fragmentem *Roty* oraz fotografią ukazującą wóz Drzymały, powinni zwrócić uwagę na to, że w walkę z polityką germanizacyjną angażowali się Polacy mieszkający nie tylko pod panowaniem pruskim.

Zajęcia można urozmaicić poprzez:

- a) wprowadzenie metody (gry) dydaktycznej, której bohaterami będą np. Michał Drzymała i Karol Miarka;
- b) prezentację i omówienie fragmentu filmu fabularnego *Wizja lokalna 1901* (reż. F. Bajon) oraz wybranego odcinka serialu *Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy* (reż. J. Sztwiertnia).

33. Polacy w Galicji

Podstawy ustrojowe autonomii galicyjskiej nauczyciel wyjaśnia, stosując rozmowę nauczającą i odwołując się do schematu (podręcznik, str. 167). Do ukazania roli kultury w sprawach narodowych i społecznych przydatne będzie zaprezentowanie i omówienie fragmentu filmu fabularnego *Wesele* (reż. A. Wajda).

Kończącą część zajęć warto przeznaczyć na krótką dyskusję nad programem stańczyków, odwołując się m.in. do karykatury (podręcznik, str. 169) i tekstu źródłowego (podręcznik, str. 173).

34. Gospodarcze uwarunkowania życia mieszkańców ziem polskich

Uczniowie zostają podzieleni na cztery grupy, które zapoznają się z informacjami dotyczącymi następujących zagadnień:

- grupa A – sytuacja gospodarcza (stan przemysłu i rolnictwa) w Królestwie Polskim,
- grupa B – sytuacja gospodarcza (stan przemysłu i rolnictwa) w Poznaniu i na Górnym Śląsku,
- grupa C – sytuacja gospodarcza (stan przemysłu i rolnictwa) w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim,
- grupa D – stan rozwoju linii kolejowych w poszczególnych regionach.

Zadaniem każdej grupy będzie nie tylko omówienie przydzielonych zagadnień, ale również ich ocena (wraz z umotywowaniem) w skali od 1 do 5. Akcentem wzbogacającym informacje dotyczące życia gospodarczego (a także społecznego, do czego warto się odwołać na kolejnej lekcji) może być krótki fragment filmu fabularnego *Ziemia obiecana* (reż. A. Wajda).

Syntetyczne informacje dotyczące omawianych zagadnień porządkujemy w tabeli.

Element gospodarki	Region				
	Królestwo Polskie	Poznańskie	Górny Śląsk	Galicja	Śląsk Cieszyński
Przemysł					
Rolnictwo					
Linie kolejowe					

W końcowej części lekcji uczniowie, stosując burzę mózgów, wypowiadają się na temat wybranych przejawów więzi gospodarczych łączących ziemie polskie z państwami zaborczymi. Próbują formułować ogólne wnioski.

35. Kształtowanie się nowego społeczeństwa polskiego

W celu ukazania ewolucji społeczeństwa stanowego w społeczeństwo klasowo-warstwowe przydatny będzie schemat (**Załącznik nr 5**, str. 49). Podczas analizy schematu warto zastanowić się nad wprowadzeniem istotnych terminów socjologicznych: awans społeczny, degradacja, ruchliwość społeczna.

Jako elementy, które w znaczny sposób wzbogacą lekcję, można wykorzystać fragmenty filmów fabularnych: *Lalka* (reż. R. Ber), *Chłopi* (reż. J. Rybkowski).

36. Ruch socjalistyczny na ziemiach polskich

Nauczyciel, stosując rozmowę nauczającą, wyjaśnia sytuację ekonomiczną robotników i przesłanki ruchu socjalistycznego na ziemiach polskich. Następnie uczniowie zostają podzieleni na sześć grup i wykonują odpowiednie zadania.

- Grupa A: Jesteście działaczami partii Proletariat. Chcecie poinformować robotników o waszym programie i wezwać do strajku. Napiszcie odpowiedni artykuł do pisma „Proletaryat”.
- Grupa B: Jesteście działaczami partii Proletariat. Chcecie poinformować robotników o waszym programie i wezwać do strajku. Wykonajcie odpowiedni plakat.
- Grupa C: Jesteście działaczami PPS. Chcecie poinformować robotników o waszym programie i wezwać do strajku. Napiszcie odpowiedni artykuł do pisma „Robotnik”.
- Grupa D: Jesteście działaczami PPS. Chcecie poinformować robotników o waszym programie i wezwać do strajku. Wykonajcie odpowiedni plakat.

- Grupa E: Jesteście działaczami SDKPiL. Chcecie poinformować robotników o waszym programie i wezwać do strajku. Napiszcie odpowiedni artykuł do pisma „Czerwony Sztandar”.
- Grupa F: Jesteście działaczami SDKPiL. Chcecie poinformować robotników o waszym programie i wezwać do strajku. Wykonajcie odpowiedni plakat.

37. Ruch narodowy i ludowy na ziemiach polskich

Problematykę obu nurtów politycznych uczniowie mogą opracować w analogiczny sposób, jak na poprzedniej lekcji przedstawili zagadnienia dotyczące ruchu socjalistycznego.

Inną strategię przeprowadzenia zajęć umożliwi zastosowanie metody (gry) dydaktycznej, której bohaterami będą:

- Zygmunt Miłkowski i Roman Dmowski,
- Jakub Bojko i Wincenty Witos.

38. Rewolucja 1905 roku i jej następstwa

Temat dotyczy złożonej problematyki, zawiera też wiele nowych terminów. Dlatego za najbardziej skuteczną metodę należy uznać rozmowę nauczającą połączoną z analizą materiałów źródłowych. Strukturę wydarzeniową i pojęciową lekcji najlepiej zapisać, sporządzając – wspólnie z uczniami – mapę mentalną.

Jako elementy wzbogacające lekcję można wykorzystać utwór Jacka Kaczmarskiego *Wiosna 1905* oraz fragment filmu fabularnego *Gorączka* (reż. A. Holland).

39. Lekcja powtórzeniowa – Polacy i ziemie polskie w czasach powstaniowych

Warto przeprowadzić grę sytuacyjną, która – jak można przeczytać w uznanej literaturze dydaktycznej – jest zbliżona do symulacji; jednak różni się tym, że odnosi się do sytuacji fikcyjnej, choć prawdopodobnej (Cz. Kupisiewicz).

Uczniowie pracują podzieleni na grupy. Mają opisać hipotetyczne dzieje jednej rodziny w latach 1864-1910, starając się uwzględnić:

- politykę władz zaborczych,
- możliwości awansu społecznego (zdobycia wykształcenia, podjęcia pracy zawodowej),
- sytuację gospodarczą regionu,
- oddziaływanie polskich nurtów politycznych,
- relację z przedstawicielami innych narodowości.

Poszczególne grupy opracowują:

- grupa A – dzieje rodziny chłopskiej mieszkającej niedaleko Krakowa,
- grupa B – dzieje zamożnej rodziny szlacheckiej mieszkającej niedaleko Lwowa,
- grupa C – dzieje niezamożnej rodziny szlacheckiej mieszkającej we wschodniej części Mazowsza,
- grupa D – dzieje rodziny chłopskiej mieszkającej w okolicach Łodzi,
- grupa E – dzieje rodziny górniczej mieszkającej na Górnym Śląsku,
- grupa F – dzieje rodziny mieszczańskiej w Poznaniu.

40. Sprawdzian pisemny – Polacy i ziemie polskie w czasach powstaniowych

Uczniowie rozwiązują test lub piszą rozprawkę.

41. Geneza i wybuch pierwszej wojny światowej

Syntetyczne informacje dotyczące przyczyn wojny porządkujemy w tabeli. Niektóre zapisy do tabeli mogą być już zamieszczone przez nauczyciela. Usprawni to dalszy przebieg zajęć.

Spory i konflikty międzynarodowe		Trójporozumienie		
		Francja	Rosja	Wielka Brytania
Trójprzymierze	Niemcy			
	Austro-Węgry			
	Włochy			

Uczniowie komentują zapisy w tabeli i – uczestnicząc w burzy mózgów – zastanawiają się nad problemem: *Czy można byłoby uniknąć wybuchu konfliktu zbrojnego?*

W celu przybliżenia realiów rozpoczynającej się wojny można wykorzystać fragment filmu dokumentalnego *Bitwa nad Marną* (film z serii *Wielkie bitwy historii*).

42. Rozszerzanie się działań wojennych

Uczniowie zostają podzieleni na kilka grup. Zadaniem każdej z nich jest napisanie korespondencji (listu i odpowiedzi na ten list), w której zostaną

uwzględnione realia wojny. Proponowane (ewentualnie do wyboru) korespondujące osoby zamieszczono w tabeli.

Grupa	Korespondujące osoby	
A	Młoda Angielka, która od dwóch miesięcy pracuje w fabryce amunicji.	Jej mąż, który został uratowany z okrętu zatopionego przez niemiecką łódź podwodną w bitwie jutlandzkiej.
B	Niemiecka sanitariuszka pracująca w szpitalu polowym na froncie zachodnim w rejonie Sommy.	Jej narzeczony ranny podczas walk na froncie wschodnim (w okolicach Wilna).
C	Rosyjski żołnierz, którego pułk walczy w Galicji.	Jego matka mieszkająca przed wojną na Ukrainie, ale – z powodu przesuwającego się frontu – zmuszona (wraz z dwojgiem małych dzieci) do ewakuacji pod Moskwę.
D	Żołnierz francuski walczący pod Verdun.	Jego ojciec, który w młodości został ranny podczas bitwy pod Sedanem (w wojnie francusko-pruskiej).
E	Angielski lotnik, który od dwóch lat wysyłany jest w rejon kanału La Manche.	Jego brat od roku walczący w Turcji.

W celu przybliżenia niektórych realiów wojny można na początku lekcji wykorzystać fragmenty filmów fabularnych, przykładowo: *Na Zachodzie bez zmian* (reż. D. Mann), *Powrót żołnierza* (reż. A. Bridges)

43. Rewolucje w Rosji

Zaleca się stosowanie głównie rozmowy nauczającej oraz pracy pod kierunkiem, aby całościowo wyjaśnić skomplikowaną problematykę lekcji. Zrozumieniu tej problematyki przez uczniów może służyć schemat ukazujący przemiany ustrojowe w Rosji w czasie pierwszej wojny światowej (**Załącznik nr 6**, str. 50).

Można również wykorzystać fragment filmu dokumentalnego *1917: Pod czerwonym sztandarem* (film z serii *Stulecie zwykłych ludzi*) lub filmu fabularnego *Przedwiośnie* (reż. F. Bajon).

44. Zakończenie pierwszej wojny światowej

Po krótkim wykładzie nauczyciela oraz analizie materiałów źródłowych warto zachęcić uczniów do burzy mózgów oraz dyskusji nad następującymi zagadnieniami:

- a) Dlaczego wojna trwała aż do jesieni 1918 roku?
- b) Jakie czynniki miały wpływ na klęskę państw centralnych.

Inną formą pracy uczniów mogą być – wykonywane w grupach – plakaty antywojenne.

45. Sprawa polska w pierwszym okresie wojny

Na początku zajęć warto dokonać analizy postaw Polaków w przededniu pierwszej wojny światowej, posługując się schematem drzewa decyzyjnego. Przykładowe zapisy zostały ukazane poniżej.

CELE I WARTOŚCI

Uzyskanie szerszego zakresu samodzielności politycznej, a być może, nawet pełnej niepodległości

SKUTKI POZYTYWNE

- Rosja odbierze państwom centralnym ziemie polskie, które w ten sposób zostaną zjednoczone.
- Rosja stanie się państwem bardziej demokratycznym, w którym Polacy zyskają więcej swobód.
- Ziemie polskie będą rozwijać się gospodarczo dzięki rozległym rynkom rosyjskim.

- Dzięki przyłączeniu części ziem zaboru rosyjskiego do Galicji Polacy uzyskają jeszcze szerszy zakres swobód, staną się trzecim narodem współzrządzającym w monarchii habsburskiej.
- Wszystkie ziemie polskie zostaną związane z państwami, które mają ustrój demokratyczny i należą do cywilizacji europejskiej.

- Polacy unikną niepotrzebnych strat ludzkich.
- Nie narażą się ani żadnemu z państw zaborczych, ani z mocarstw zachodnich.
- Będą mogli zaangażować się w rozstrzygającym momencie wojny i staną się sojusznikami zwycięzców.

SKUTKI NEGATYWNE

- Rosja może wojnę przegrać, a państwa centralne zaostrzą politykę antypolską.
- W przypadku zwycięstwa Rosji może umocnić się absolutyzm carski, który nie będzie skłonny do żadnych ustępstw wobec Polaków.

- Państwa centralne mogą wojnę przegrać, a Rosja zaostrzy politykę antypolską.
- W przypadku zwycięstwa państw centralnych najważniejsza rola przypadnie Niemcom, które będą chciały utrzymać politykę antypolską.
- Do Polaków z wrogością będzie odnosić się Francja.

- Zwycięskie państwa nie będą chciały liczyć się z Polakami, którzy wcześniej nie wykazali żadnej inicjatywy.
- Polacy, zachowując bierność na początku wojny, nie zdołają podjąć żadnych działań podczas jej trwania.
- Podczas wojny obie walczące strony będą odnosić się do Polaków z wrogością.

1. Poprzec Rosję.

2. Poprzec państwa centralne.

3. Powstrzymać się od działań, zanim nie będzie wiadomo, która strona wygra.

MOŻLIWE ROZWIĄZANIA

Wybuch wojny, podczas której państwa zaborcze znajdują się w przeciwstawnych obozach, jest nieunikniony.
Jak powinni zachować się Polacy?

SYTUACJA WYMAGAJĄCA PODJĘCIA DECYZJI

Po dokonaniu tej analizy uczniowie oceniają stanowisko Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego w przededniu i w pierwszych miesiącach wojny. Polityczną i militarną aktywność Polaków w tym czasie można przedstawić za pomocą mapy mentalnej.

46. Sprawa polska w końcowym okresie wojny

Po krótkim wykładzie nauczyciela uczniowie analizują teksty źródłowe (str. 248 w podręczniku). Porównują treść obu odezw i próbują określić ich następstwa dla obu głównych orientacji polskich. Kolejne zagadnienia wyjaśniane są za pomocą rozmowy nauczającej i pracy pod kierunkiem (m.in. z wykorzystaniem materiałów ikonograficznych). Uczniowie krótko oceniają działalność Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego. W tej części zajęć warto posłużyć się schematem ukazującym kształtowanie się ośrodków polskiej władzy (**Załącznik nr 7**, str. 51). Pod koniec lekcji uczniowie – biorąc udział w burzy mózgów lub krótkiej dyskusji – określają przyczyny odzyskania w 1918 roku niepodległości przez Polskę.

47. Lekcja powtórzeniowa – Pierwsza wojna światowa

Syntetyczne informacje dotyczące przebiegu wojny porządkujemy w tabeli. Niektóre zapisy do tabeli mogą być już wcześniej zamieszczone przez nauczyciela. Usprawni to dalszy przebieg zajęć.

Rok	Front zachodni	Front wschodni	Sprawa polska	Walki poza Europą
1914				
1915				
1916				
1917				
1918				

W drugiej części zajęć uczniowie dyskutują nad jednym z poniższych zagadnień:

- a) Dlaczego pierwsza wojna światowa oznaczała upadek porządku ustanowionego na kongresie wiedeńskim?
- b) Dlaczego pierwsza wojna światowa oznaczała klęskę całej Europy?
- a) Jaką rolę w odzyskaniu niepodległości przez Polskę odegrali Roman Dmowski i Józef Piłsudski?

Ostatnie zagadnienie może być przedstawione w formie debaty „za i przeciw”.

48. Sprawdzian pisemny – Pierwsza wojna światowa

Uczniowie rozwiązują test lub piszą rozprawkę.

49. Lekcja syntetyzująca – Jak być Polakiem pod zaborami?

Proponowana lekcja, ze względu na szeroki zakres chronologiczny, wymaga dokładnego przygotowania i wyboru takich metod, które nauczyciel uzna za najbardziej skuteczne dla danego zespołu uczniowskiego. Poniżej wskazano dwa alternatywne rozwiązania.

- Główną metodą lekcji jest dyskusja poprzedzona burzą mózgow lub ewentualnie krótkimi referatami uczniów. Inspiracją do zorganizowania dyskusji mogą być refleksje dwóch historyków należących do różnych generacji: Stefana Kieniewicza (sformułowanie lekcji wzorowane jest na tytule artykułu tego wybitnego historyka) oraz Andrzeja Nieuważnego (zob. literatura str. 44).
- Wybrani uczniowie „wchodzą w rolę” postaci historycznych działających w omawianym okresie. Prezentują swoje stanowisko wobec spraw ważnych dla wartości narodowych i społecznych. Odpowiadają na pytania uczniów występujących jako obserwatorzy, a także sami zachęcają ich do wypowiedzi. Można też przewidzieć dyskusję między uczniami, którzy odgrywają role postaci historycznych.

50. Sprawdzian pisemny – test końcowy

Uczniowie rozwiązują test.

Test składa się z czternastu zadań. Uwzględnione zostały zbliżone proporcje między zagadnieniami dotyczącymi historii powszechnej oraz dziejów ojczystych. Większość zadań połączona jest z analizą różnorodnych materiałów źródłowych. Nie wprowadzono tych typów zadań, które dominują w innych publikacjach stanowiących obudowę dydaktyczną podręczników z naszej serii (w zeszytcie pracy ucznia oraz w zbiorach testów).

Oczywiście, test – jak inne elementy poradnika – jest tylko propozycją. O tym, czy skorzystać z poniższych zadań oraz które z nich wybrać, zdecyduje nauczyciel. Również sposób przeliczania punktów na oceny szkolne jest pozostawiony inicjatywie nauczyciela.

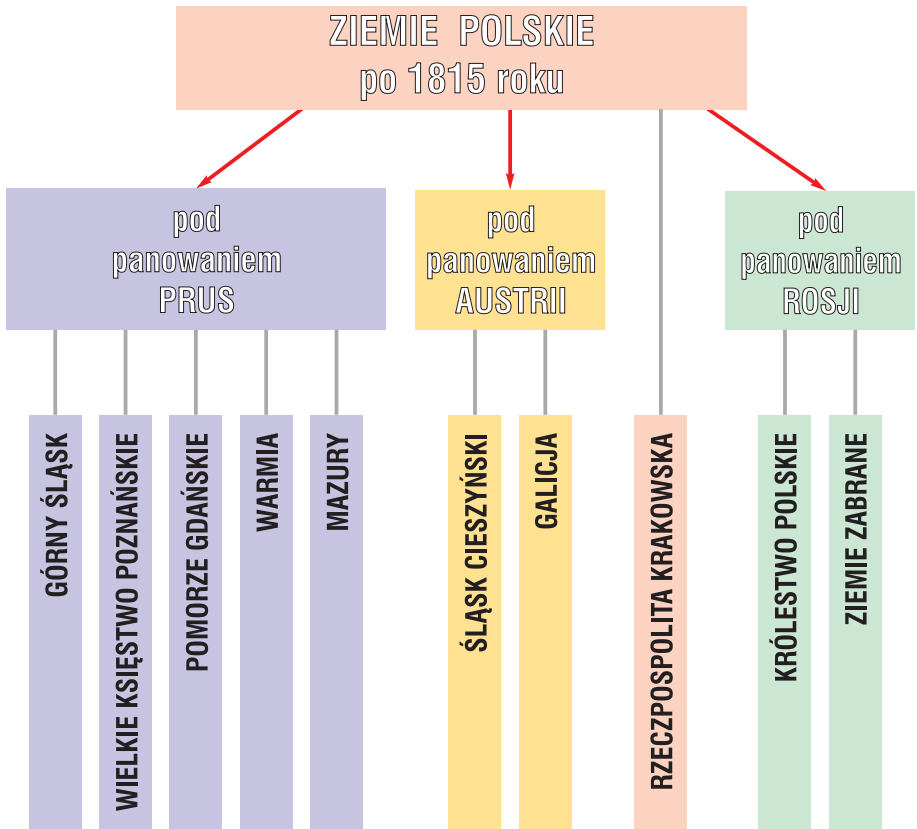
Wykorzystana literatura (wybrane publikacje)

1. Chorąży E., Konieczka-Śliwińska D., Roszak S., *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008.
2. Chomicki G., *Rozmyślania nad reformą*, „Wiadomości Historyczne” 2009, nr 4.
3. Kieniewicz S., *Jak być Polakiem pod zaborami (Tezy podstawowe)*, [w:] *Oblicza polskości*, red. A. Kłoskowska, Warszawa 1999.
4. Konieczka-Śliwińska D., *W poszukiwaniu źródeł współczesności edukacji regionalnej. Regionalizm polski na przełomie wieków*, [w:] *Region w edukacji historycznej. Nauka – doradztwo – praktyka. II Toruńskie Spotkania Dydaktyczne*, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Toruń 2005.
5. Kupisiewicz C., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1976.
6. Maternicki J., Majorek Cz., Suchoński A., *Dydaktyka historii*, Warszawa 1994.
7. Maresz T., Juszczyk K., *Historia w źródłach nie tylko pisanych dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. Czasy nowożytne*, Toruń 2004.
8. Mazur J., *Nauczanie historii w gimnazjum – bilans zamknięcia*, [w:] *Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym*, red. G. Pańko i J. Wojdon, Toruń 2003.
9. Nieuważny A., *Świadomość narodowa i patriotyzm w czasach zaborów*, [w:] *Wychowanie patriotyczne. Tradycje i wyzwania współczesności, materiały pokonferencyjne* (konferencja Muzeum Historii Polski, Stowarzyszenia Oświatowców Polskich i Polskiego Towarzystwa Historycznego), red. M. Żaryn, Warszawa 2007.
10. Okła G., *Ewolucja koncepcji edukacji historycznej – w kierunku efektywności kształcenia*, „Wiadomości Historyczne” 2009, nr 3.
11. Suchoński A., *W sprawie polsko-niemieckiego podręcznika do nauczania historii*, „Wiadomości Historyczne” 2008, nr 4.
12. *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, red. K. Kruszewski, Warszawa 2009.
13. Zajac S., *Obraz kolonializmu z przełomu XIX i XX wieku w wybranych utworach literackich – refleksje nauczyciela*, „Wiadomości Historyczne” 2000, nr 1.
14. Zajac S., *Poznajemy przeszłość. Program nauczania historii w gimnazjum*, Toruń 2009.

Załączniki

Załącznik 1

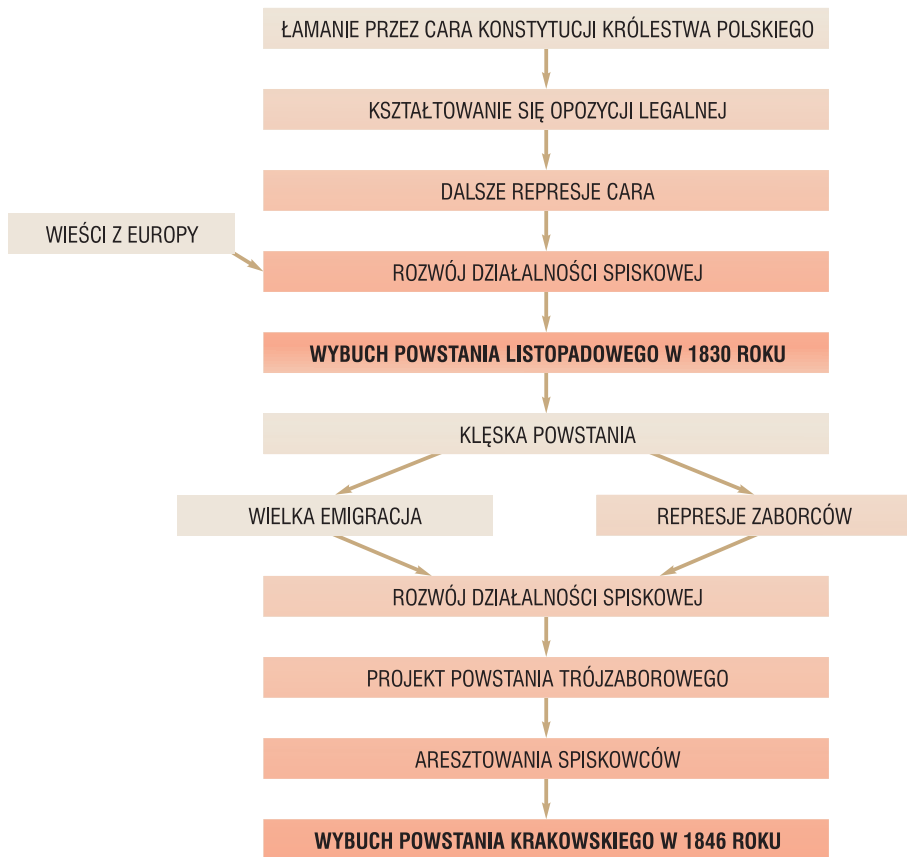
Podział ziem polskich po 1815 roku

regiony nienależące do Rzeczypospolitej przed rozbiorami

Załącznik 2

Polacy między powstaniem listopadowym a krakowskim

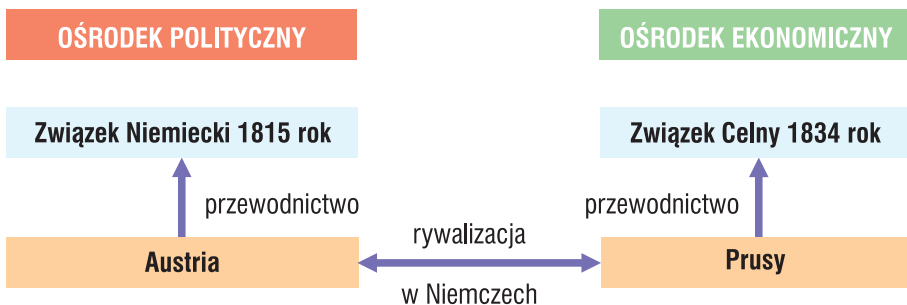
Etapy jednoczenia Włoch

Źródło: Maresz T., Juszczyk K., *Historia w źródłach nie tylko pisanych dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. Czasy nowożytne*, Toruń 2004.

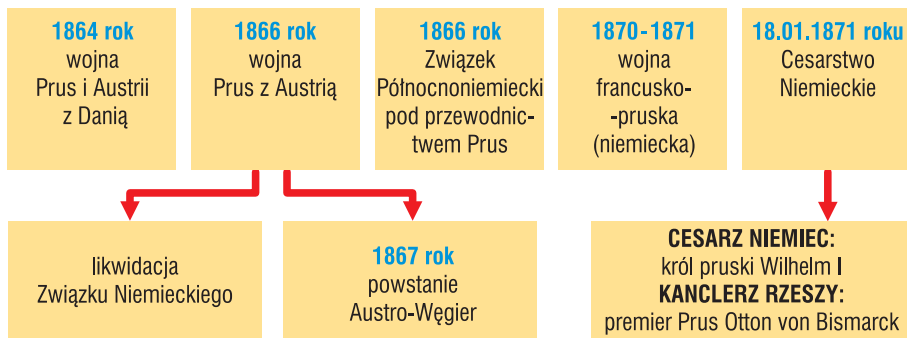
Proces jednoczenia Niemiec

A. Ośrodki jednoczeniowe Niemiec

Źródło: Maresz T., Juszczyk K., *Historia w źródłach nie tylko pisanych dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. Czasy nowożytne*, Toruń 2004.

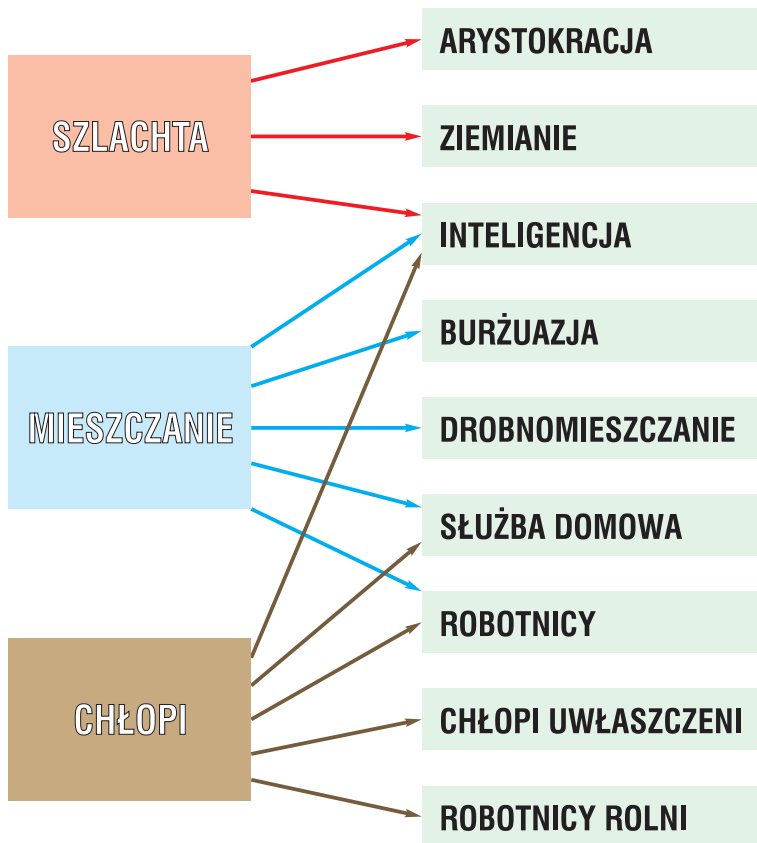
B. Proces jednoczenia Niemiec w XIX wieku

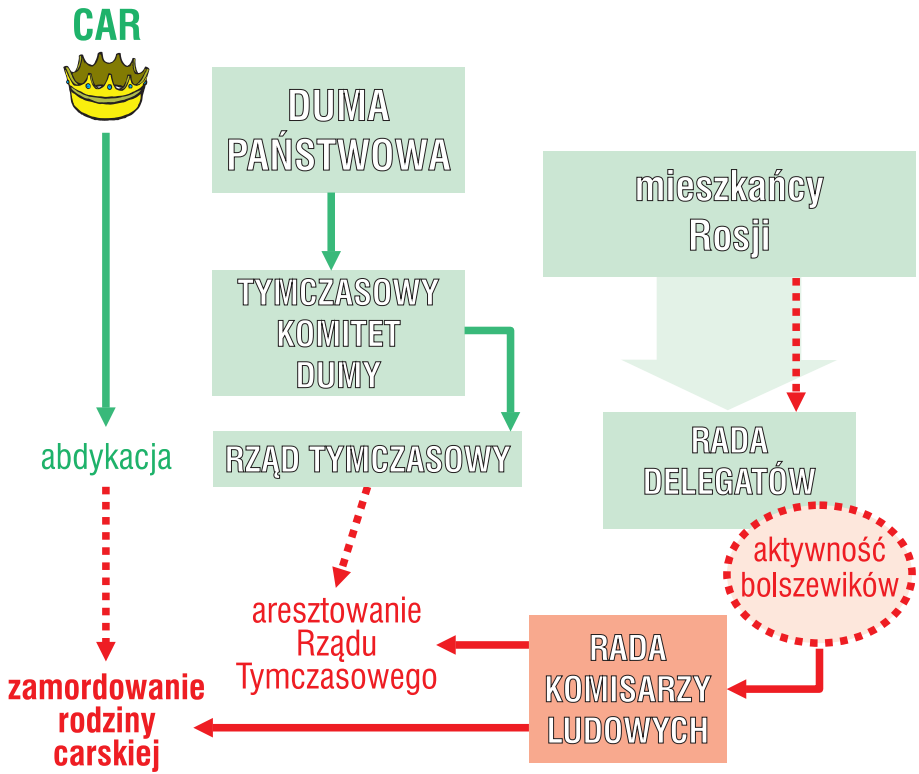

Źródło: Maresz T., Juszczyk K., *Historia w źródłach nie tylko pisanych dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. Czasy nowożytne*, Toruń 2004.

Załącznik 5

Zmiany społeczne na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX wieku

Ośrodki władzy w Polsce na przełomie 1918 i 1919 roku

